Հրատարակվում է չորեքշաբթի, ուրբաթ և կիրակի օրերը։

Տարեկան գինն է 10 ռուբլի, կէս տարուանը 6 ռ. 3 ամսուանը 3 ռ. և մի ամսուանը 1 ռ.։ Առանձին համարը 7 կոպէկ։

Բաժանորդագրութիւնն ընդունվում է խմբագրատան կից և «Ննդրտնական գրասենեակում»։

Հասցէն՝ Тифлисъ. Редакція „Ардзаганкъ“. կամ՝ Tiflis, Rédaction „Ardzagang“.

ԱՐՁԱԳԱՆՔ

ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԼՐԱԳԻՐ

Խմբագրութիւնը բաց է ամէնայն օր 10—1 ժամ (բացի կիրակի և տօն օրերից)։

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամէն յայտով։

Յայտարարութիւնների համար վճարվում են իւրաքանչիւր տառից 2 կոպէկ։

ԱՐՁԱԳԱՆՔ

ԴՐԱԿԱՆՆԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԼՐԱԳԻՐ

(ՏԱՍՆԵՎԵՑԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ)

Բանաձոյրագրուվ[ի]ն ընդունվում է ԽՄԲԱԳՐԱՏՆԵԱՑ (Վկտ[ո]ր Ամ[ա]զասպի փող. № 22, առն[ո]ւ Խանդամալեանի) և «ՆՈՎՈՏԻՄՈՒԹ» ԳՐԱԴԱՐԱՆՈՒՄ-ՆԵՐՈՒՄ։

ԲՈՒՆԱԿՈՒԹԻՒՆ Է ԹԷ ԻՆՈՒՍՏՐԱՆՈՒՄ ԵՒ ԹԷ ԱՐՏԱՔԻՆՈՒՄ ՏԱՐԵԿԱՆ 10 ԹՈՒՂԹ, 6 ՄՈՒԱՀ 6 ԹՈՒՂԹ, 1 ՄՈՒԱՀ 1 ԹՈՒՂԹ

Տարաբաղդաբար ի դիմի՝ Тифлисъ. Редакція „Ардзаганкъ“. իսկ պատասխանից՝ Tiflis, Rédaction du journal arménien „Ardzagang“

Յայտարարութիւնները ընդունվում են հայերէն եւ օտար լեզուներով։

ԲԱՐԶՐԱԴՈՒՈՑՆ հատատուած ապահովագրական ԵԿՈՐ

Ընկերութեան Վարչութիւնը հրատարակում է իր պատրիւն ընդհանրութեան մէջ, որով[ետև] պ. Ֆ. Ա. ԻՄՇԵՆՈՎ հիւանդութեան պատճառով հրաժարուել է ընկերութեան Թիֆլիսի գլխաւոր գործակալութեան պաշտօնից, ուստի Թիֆլիսում գլխաւոր գործակալ է նշանակվում ԱԼԵՔՍԱՆԴՐ ԳՐԻՆԻՒԼԻ ԱՆԴՐԵԱՆ։ Գլխաւոր գործակալութեան գրասենեակը գտնվում է Երևանեան հրապարակում, տուն իշխան Ճիգիանովի, № 2.

«ԵԿՈՐ» Ընկերութեան ընդհանուր վերահսկող՝ Ի. ԿՈՐԻՆԳԱՆ.

(8—5)

ՄԱՍՆԱՒՈՐ ԵՐԿՍԵՌ ՈՒՍՈՒՄՆԱՐԱՆ ՕՐ. Ե. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍԵԱՆԻ

Տեղափոխվում է Մոզրով և Սադովայա փողոցների անկիւնի տունը № 13 Ընդունվում են երկու սեռի մանուկներ և պատրաստվում գիմնազիաները, Բէալական և այլ Պետական դպրոցները մտնելու համար։

(3—2)

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Խաղաղութեան գործի ջատագովները և նրա հաստատութեան բարեկամները։

Վերջին կէսը երբ Փերբ[ուա]րուարի։

ՆՈՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ.—Կովկասեան կառավարչապետ Հայոց փակուած դպրոցների մասին. Նամակ Թաքլուից։ Նոր ազգապետին խմբերը, Քաղաքային արհեստ. դպրոց Նոր ուսուցչին լրացիր Բագուում։ Ջուշուց։ Արևմտ. Գրիգորեան։ Վլադիկավկազի չէնջան գործերը։ Հարթաւոյր։ Օձունից։ Ընդդիմ։ Սանահնից։ Կուսից։ Մի խաբէութեան Ջուշուց։ Նամակ Բագուից։ Նամակ Նուխուց։ Նամակ Ալէքսանդրապոլից։ Նամակ Հին Նախիջևանից։

ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԱՐՈՒԵՍՏ

ՖԵԼԻԵՏՕՆ.—Սուլթանը և պետութիւնները։

ՔՈՒՉԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՏՈՒԹԻՒՆ

ՏԱՍՆԵՎԵՑԵՐՈՐԴԻՆ

ԽՈՒՉԱԿԱՐՈՒԹԻՒՆ ԳՈՐԾԻ ԶԳՈՒՇԱՑՄԱՆ ԵՒ ՆՐԱ ՀԱՄԱՏԱՏՈՒԹԻՒՆ ՌՈՒՍԻ

Ձայն տաճկական խաղաղութեան գործը դեռ ևս կախ վիճակի մէջ է։ Տարաձայն չկայ, որ նա ցանկալի վախճանը կրնատայ, միայն գործի ձգձգումը մոլի չէ ապրու, որ պետութիւնները զգալուն այլ խնդիրներ առել ընդհանուր համաձայնութիւն կայացնեն և գործին վերջ տան։

Հաւանական է, որ այսպէս էլ կը լինի վերջը, բայց գժբաղդութիւնը ժամանակի կորուստն է, որ ներկայումս, երբ պրեւերը հասան մէջ է, չատ մեծ է։ Հարելի տապանակալ, որ մեզ իսկ Տաճկաստանը, որ ներկայում ամենօրեայ ահեղութ ծախերի ներքոյ, յաղթվելու զօրաքանակ պատերազմական միջանկի մէջ պահելով, և, ինչպես հետագրերը հաղորդեց, Գուաը դեռևս է պետութեանց չհաւանգնելու այդ գործի վերջնագրերին։ «Daily Teleg.» լրագիրը Վենեսից սացած է հետագրեր, որ հաղորդում է թէ Ազգերի և այլ պետութեանց մէջ Տամաձայնութեան կայացած է Թեսալիան տաճկի զօրքերը ազատելու խնդրի մասին, որ կրկնակալութեան խրեձորն էր։ Իսկ միւս կողմից Times-ը պատասխանում է Սալիսբերիին և ասում, որ ամբողջ Ազգերն պաշտպան կրնայ հանդիսանալ նրա պահանջին, ասում է խորհուրդ է տալիս դեռևս չդիմել, քանի որ նրա պահանջը արդար է և Ազգերի ատելի բան որևէ այլ պետութեան յոյն-տաճկական խնդրում մասնակցոյ հարցերում դիրքորոշեան է պատ։ Նա աստէ է, որ Ազգերի կառավարութիւնը չպիտի վճռեանայ ոչ Բերլինից Տագած որոշումներից և ոչ Տնդկաստանում գրգռած տրամադրութեան։ Ստոյգ պատիրը Տաճկաստանն է, Սիքանասնի միջոցով։ Գիտնականն և անդրկան մամուլները չատ դրգռուած են միմեանց կատաղագրութիւնների միջ, մեղադրելով իրար չատնութիւնների համար։ Գերմանացիք Ազգերի վերաբերում են ճնշնատանի համակրութիւնը չատնու դիտաւորութիւն, չայնի բան է չատնդհանական նպատակով, թայց Գերմանիայի ընթացքն էլ առլիանի սերտ չատնելու դիտաւորութեան նման չէ, որ նոյնպես չատնդհանական նպատակով միայն կարող է լինել։ Կրկին այնուամենայնի լարուած են, որ գժտար թէ այդ երկու մեծ պետութիւնը իրար հետ իրաւամտ լինեն, ուստի կրնայ Բուլսատանին և Գիտանային, որոնք գերակշռող դեր ընդունելով իշխան կառավարչապետի Գիմիրեան Տայերից մի ծանր վիճակի մէջ էր։ Տարաձայնութիւնը ծագել էր Գիմիրեանի և Տայերի լեզուի կարտանելու մասին։ Գիմիրեան պատրաստ էր ամէն զոհողութեան, միայն թէ Տայերը հեռանան իշխանութեան գլխից։ Տայերը, որ ունէին մեծ ազդեցութիւն Գիմիրեանի վրայ, ստիպեցին նրան հրաժարել։ Գիմիրեանի տեղը բռնեց Գ. Գոլիցին, որ ներկայումս Պետերբուրգում է։

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Կովկասեան կառավարչապետ իշխան Գոլիցին վաղը, չորեքշաբթի առաւօտեան 23-րդ Գօջորդ կրժամանէ Թիֆլիս և Տետևեալ օրը ի[ր]ւ[ի]նդրէն Ղարսի Նահանգը ու կըգնայ. Մարիսպոլիտան կենդրոնացած զօրաքանակի վիճակը Իշխան կառավարչապետի Թիֆլիսի վերադարձը Ղարսի Նահանգից սպասվում է առաջիկայ սեպտեմբերի 8-ին։

∴

ՀԱՑՈՑ ՓԱՂԱՒՈՒԹԻՒՆ ԴԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

«Տիֆլ. Լիստ.» կարդում ենք հետևեալը Տայոց փակուած ծխական դպրոցների վերաբացման մասին.

«Տամաձայն Բարձրագոյն Տրամանի, Տայոց Տոգևոր ծխական դպրոցները կրթական նախաբարեվեհման յանձնելու մասին, յիշեալ նախաբարեվեհման ձևերն և անցնում այդ դրպրոցների միայն ուսումնական մասը, իսկ անտեսական մասն ամբողջովին մնում է Տոգևոր իշխանութեան ձեռքում, որի Տամար ծխական խնամքի տակ գտնվող ամէն մի դպրոցի Տամար ընտրում են առանձին անտեսական յանձնաժողով, որի պարտաւորութիւնն է միջոցներ գտնել դրպրոցի պահպանութեան Տամար, նոյնպես և ապահովել ուսուցչների անձնիները։ Ուսուցիչներին ընտրելը և նրանց ուսնի բանալութեան պրոեկրը Տոգևոր է այդ յանձնաժողովներին։ Ուսուցիչներին և դպրոցի պահպանութեան ծախքերի Տանաստիրելիները ևս ընկնում են ծխական ընտրելիների վրայ։ Ուսուցիչների ընտրելը և նրանց ուսնի բանալութեան պրոեկրը Տոգևոր է այդ յանձնաժողովներին։ Ուսուցիչներին և դպրոցի պահպանութեան ծախքերի Տանաստիրելիները պիտի Տաստատի կրթական իշխանութիւնը։ Նոյն կրթական իշխանութիւնը պէտք է այդ ծրագիրը բոլոր առաքինների. Իսկ դասաւանդութիւնը պիտի լինի մի միայն ռուսերէն լեզուով։ Գրծիս պիտի[ու]թիւնը և Տայերէն լեզուն կասեցուն, իբրև առանձին առարկայ, Տայերէն լեզուով նոր դպրոց բանալու նախանձախնդրութեան իրաւունքը Տոգևոր է Տոգևոր իշխանութեան կրթական իշխանութեան Տայկական մասնաժողովին։ Ուսումնական մասի մաս կծկացրվ պատրաստում է բացառապէս կրթական իշխանութեանց։

∴

ԹԱՔԼՈՒՀ (Ջաւշ. գաւ.), 18 օգոստ. (Թղթակցութիւն «Ընդ[ա]ղ[ա]կի»)

Պրիստաւ Աթաշիձէի սպանութեան գործի շաբաթական[ի]թերթը (տես «Արձագանք» № 93).

Դիակները Տաւաքելուց յետոյ, կառավարութեան կարգադրութեամբ մեր Տաւաքուած տարեկան ուսական գիշերը լցուեցաւ դիմուտներով, որոնց լիակատար իրատուր էր տրուած, բայց անտեղի մարդասպանութիւնը, ամէն խառնութիւն գոյն գնել։ դիմուտները տարեմուտ էին օրական 2 ռբլ, որի պատճառով գիւղից փախել էին շատերը իրանց անասուններով։

Օրերի մէջում լսեցինք, թէ գիւղից յետ են թաշուած դիմուտները, այդ մեզ բաւական սեթևեթեց, որ կատարութիւնը նրանց Տորից ապատութեան տալով Տայերին ատաքին վասնց պիտի պատճառէր։

Ղարաքոլի Մամեդը, բռնուած մուրգերից մէկի եղբօր Տետ, լուրերին Տամեմատ, փախել, Գուր գիտի մէտ կորել էր անցել, որ մի Տարած-մարած Տետամուտ էր եղել Ջաշգաղոյ մուրը պրիստաւը։

Օգոստոսի 16-ին, մի լեռնի լուր ապրածուեց, թէ Մամեդին սպատնել են, չատնու չէինը ուզում Տատասել, բայց ճիշտ սեղեկացանք, որ Գոնչելի գատաապետը ամէնը գնացել է Տաջալու և սպլով իր Տետ տարել Ղազախ։

Սպանուելիք պատկ է կատարուել.—Իր Տետ Գուր գիտի մէտ կորել անցած Տունէր, որպէս ասէմ պարզուել է, ենթադրելով թէ իրան և իր բանատրուած եղբօր գործը կրնթնթացնի, այդ միջոցով ազատուել է Մամեդին սպանել և ներկայանալ կատարութեան՝ այլ ես ոչ իրրև չարագործների կուսակից։

Սպանուելիք Տրան յաջորդում է. Անապ 15-րդ, գիշերը, Մամեդ էլ ասում է իր եղբայրն բնկերոջը, որ Տսին, թէ դեռ ուզում է մի փորբ բնել, ապա լուսանալուց յետոյ գնան այս ինչ, այն ինչ տարածն սպանելու։ Մամեդը գնում է իր աներոջ տանը՝ Տաջալուում, իսկ գատապիրը գուռս է պալիս, գիւղացոյց յայտնում, որպէս որոշը ցոյց է տալիս, երկար անպատասխանելիներից յետոյ, պարզապէս ասում են նրան պատուել Տրանից։ Ժողովուրդը Տաւարում է, որ մուր չչջապատում և բնկերոջը պիտի տալով նրան գրում բանդի մեռ։ Մամեդը կրծքով անցած գնդակի Տարուածից Տանկ կարողանում է վեր Տանել, որից յետոյ տանից Տաջալու ատալի գիշեր լսուեցաւ գիմուտներով, որոնց լիակատար իրատուր էր տրուած, բայց անտեղի մարդասպանութիւնը, ամէն խառնութիւն գոյն գնել։ գիմուտները մտրեմ[ի]ում էին 2 ռբլ, որի պատճառով գիւղից փախել էին շատերը իրանց անասուններով։

Օրերի մէջում լսեցինք, թէ գիւղից յետ են թաշուած գիմուտները, այդ մեզ բաւական սեթևեթեց, որ կատարութիւնը նրանց Տորից ապատութեան տալով Տայերին ատաքին վասնց պիտի պատճառէր։

Ղարաքոլի Մամեդը, բռնուած մուրգերից մէկի եղբօր Տետ, լուրերին Տամեմատ, փախել, Գուր գիտի մէտ կորել էր անցել, որ մի Տարած-մարած Տետամուտ էր եղել Ջաշգաղոյ մուրը պրիստաւը։

Օգոստոսի 16-ին, մի լեռնի լուր ապրածուեց, թէ Մամեդին սպատնել են, չատնու չէինը ուզում Տատասել, բայց ճիշտ սեղեկացանք, որ Գոնչելի գատաապետը ամէնը գնացել է Տաջալու և սպլով իր Տետ տարել Ղազախ։

Սպանուելիք պատկ է կատարուել.—Իր Տետ Գուր գիտի մէտ կորել անցած Տունէր, որպէս ասէմ պարզուել է, ենթադրելով թէ իրան և իր բանատրուած եղբօր գործը կրնթնթացնի, այդ միջոցով ազատուել է Մամեդին սպանել և ներկայանալ կատարութեան՝ այլ ես ոչ իրրև չարագործների կուսակից։

Սպանուելիք Տրան յաջորդում է. Անապ 15-րդ, գիշերը, Մամեդ էլ ասում է իր եղբայրն բնկերոջը, որ Տսին, թէ դեռ ուզում է մի փորբ բնել, ապա լուսանալուց յետոյ գնան այս ինչ, այն ինչ տարածն սպանելու։ Մամեդը գնում է իր աներոջ տանը՝ Տաջալուում, իսկ գատապիրը գուռս է պալիս, գիւղացոյց յայտնում, որպէս որոշը ցոյց է տալիս, երկար անպատասխանելիներից յետոյ, պարզապէս ասում են նրան պատուել Տրանից։ Ժողովուրդը Տաւարում է, որ մուր չչջապատում և բնկերոջը պիտի տալով նրան գրում բանդի մեռ։ Մամեդը կրծքով անցած գնդակի Տարուածից Տանկ կարողանում է վեր Տանել, որից յետոյ տանից

ՖԵԼԻԵՏՕՆ

ՍՈՒԼԹԱՆԸ ԵՒ ՊԵՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Արձանագրեալ Մաքսիմ Մակ-Քոլի (Կանադիաց Բիւրոն) Ս. Պետերբ. 1897 *)։

«Քրիստոնեայ գիրքով, ասէ Տրեշտ ապէ ծնած, տիեզերքի ամէնէն ազնիւ գիտնից է նա, որ չէ Տաղթասպատ Աստուածային Ծնունդ, օգնական Աստուածային Ծնունդ, օգնական Ձէր ի մէջ նահատակաց Տրոմոս։

Գերք դատարար, V, 23։

«Մարուկ է նա, որ վախենում է խօսել Քրիստոս անհնարին է ի մէջերդ, Մարուկ է նա, ով չէ Տաղթասպատ Աստուածային Ծնունդ, ծառայ է Քրիստոսերք Նահատակ երկիրին Տշմարտութեան ատ։

Մարուկ է նա, ով քաջութիւն չունի ճշմարիտ լինել երկնքի կամ երկրի վրայ։

Լուսէր։

(Շարունակելի **)

ԳԼՈՒԽ VII

ԼՕՐԴ ՍԱԼԻՍԲԵՐԻ ԵՒ ՊՈՒՄՓԱՐԻ

«Քիսմարկի իւր գործունէութեանց մէջ մէկ մէկ հետևել է այդ սկսումին.— Նախ իմաստացել, ապա մանուկ պատանութեան և կոլոցել իւր գործը.—ահա այն կարճ բայց Տչգրեալ քնորոշումը, որ անուամ է արժ. Մակ-Քոլը Քիսմարկի վերաբերմամբ, որ պետականական քաղաքական գործունէութեան սկզբնական շրջանի մասին խոսում[ի]նելով ասում է, որ Քիսմարկ ի ծնէ ունէր ոչ միայն ուշիմ միտք, այլ և ուժեղ կամք, որ ամբողջ Ազգերն պաշտպան կրնայ հանդիսանալ նրա պահանջին, ասում է խորհուրդ է տալիս դեռևս չդիմել, քանի որ նրա պահանջը արդար է և Ազգերի ատելի բան որևէ այլ պետութեան յոյն-տաճկական խնդրում մասնակցոյ հարցերում դիրքորոշեան է պատ։ Նա աստէ է, որ Ազգերի կառավարութիւնը չպիտի վճռեանայ ոչ Բերլինից Տագած որոշումներից և ոչ Տնդկաստանում գրգռած տրամադրութեան։ Ստոյգ պատիրը Տաճկաստանն է, Սիքանասնի միջոցով։ Գիտնականն և անդրկան մամուլները չատ դրգռուած են միմեանց կատաղագրութիւնների միջ, մեղադրելով իրար չատնութիւնների համար։ Գերմանացիք Ազգերի վերաբերում են ճնշնատանի համակրութիւնը չատնու դիտաւորութիւն, չայնի բան է չատնդհանական նպատակով, թայց Գերմանիայի ընթացքն էլ առլիանի սերտ չատնելու դիտաւորութեան նման չէ, որ նոյնպես չատնդհանական նպատակով միայն կարող է լինել։ Կրկին այնուամենայնի լարուած են, որ գժտար թէ այդ երկու մեծ պետութիւնը իրար հետ իրաւամտ լինեն, ուստի կրնայ Բուլսատանին և Գիտանային, որոնք գերակշռող դեր ընդունելով իշխան կառավարչապետի Գիմիրեան Տայերից մի ծանր վիճակի մէջ էր։ Տարաձայնութիւնը ծագել էր Գիմիրեանի և Տայերի լեզուի կարտանելու մասին։ Գիմիրեան պատրաստ էր ամէն զոհողութեան, միայն թէ Տայերը հեռանան իշխանութեան գլխից։ Տայերը, որ ունէին մեծ ազդեցութիւն Գիմիրեանի վրայ, ստիպեցին նրան հրաժարել։ Գիմիրեանի տեղը բռնեց Գ. Գոլիցին, որ ներկայումս Պետերբուրգում է։

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Կովկասեան կառավարչապետ իշխան Գոլիցին վաղը, չորեքշաբթի առաւօտեան 23-րդ Գօջորդ կրժամանէ Թիֆլիս և Տետևեալ օրը ի[ր]ւ[ի]նդրէն Ղարսի Նահանգը ու կըգնայ. Մարիսպոլիտան կենդրոնացած զօրաքանակի վիճակը Իշխան կառավարչապետի Թիֆլիսի վերադարձը Ղարսի Նահանգից սպասվում է առաջիկայ սեպտեմբերի 8-ին։

∴

ՀԱՑՈՑ ՓԱՂԱՒՈՒԹԻՒՆ ԴԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

«Տիֆլ. Լիստ.» կարդում ենք հետևեալը Տայոց փակուած ծխական դպրոցների վերաբացման մասին.

«Տամաձայն Բարձրագոյն Տրամանի, Տայոց Տոգևոր ծխական դպրոցները կրթական նախաբարեվեհման յանձնելու մասին, յիշեալ նախաբարեվեհման ձևերն և անցնում այդ դրպրոցների միայն ուսումնական մասը, իսկ անտեսական մասն ամբողջովին մնում է Տոգևոր իշխանութեան ձեռքում, որի Տամար ծխական խնամքի տակ գտնվող ամէն մի դպրոցի Տամար ընտրում են առանձին անտեսական յանձնաժողով, որի պարտաւորութիւնն է միջոցներ գտնել դրպրոցի պահպանութեան Տամար, նոյնպես և ապահովել ուսուցչների անձնիները։ Ուսուցիչներին ընտրելը և նրանց ուսնի բանալութեան պրոեկրը Տոգևոր է այդ յանձնաժողովներին։ Ուսուցիչներին և դպրոցի պահպանութեան ծախքերի Տանաստիրելիները ևս ընկնում են ծխական ընտրելիների վրայ։ Ուսուցիչների ընտրելը և նրանց ուսնի բանալութեան պրոեկրը Տոգևոր է այդ յանձնաժողովներին։ Ուսուցիչներին և դպրոցի պահպանութեան ծախքերի Տանաստիրելիները պիտի Տաստատի կրթական իշխանութիւնը։ Նոյն կրթական իշխանութիւնը պէտք է այդ ծրագիրը բոլոր առաքինների. Իսկ դասաւանդութիւնը պիտի լինի մի միայն ռուսերէն լեզուով։ Գրծիս պիտի[ու]թիւնը և Տայերէն լեզուն կասեցուն, իբրև առանձին առարկայ, Տայերէն լեզուով նոր դպրոց բանալու նախանձախնդրութեան իրաւունքը Տոգևոր է Տոգևոր իշխանութեան կրթական իշխանութեան Տայկական մասնաժողովին։ Ուսումնական մասի մաս կծկացրվ պատրաստում է բացառապէս կրթական իշխանութեանց։

∴

ԹԱՔԼՈՒՀ (Ջաւշ. գաւ.), 18 օգոստ. (Թղթակցութիւն «Ընդ[ա]ղ[ա]կի»)

Պրիստաւ Աթաշիձէի սպանութեան գործի շաբաթական[ի]թերթը (տես «Արձագանք» № 93).

Դիակները Տաւաքելուց յետոյ, կառավարութեան կարգադրութեամբ մեր Տաւաքուած տարեկան ուսական գիշերը լցուեցաւ գիմուտներով, որոնց լիակատար իրատուր էր տրուած, բայց անտեղի մարդասպանութիւնը, ամէն խառնութիւն գոյն գնել։ գիմուտները մտրեմ[ի]ում էին 2 ռբլ, որի պատճառով գիւղից փախել էին շատերը իրանց անասուններով։

Օրերի մէջում լսեցինք, թէ գիւղից յետ են թաշուած գիմուտները, այդ մեզ բաւական սեթևեթեց, որ կատարութիւնը նրանց Տորից ապատութեան տալով Տայերին ատաքին վասնց պիտի պատճառէր։

Ղարաքոլի Մամեդը, բռնուած մուրգերից մէկի եղբօր Տետ, լուրերին Տամեմատ, փախել, Գուր գիտի մէտ կորել էր անցել, որ մի Տարած-մարած Տետամուտ էր եղել Ջաշգաղոյ մուրը պրիստաւը։

Օգոստոսի 16-ին, մի լեռնի լուր ապրածուեց, թէ Մամեդին սպատնել են, չատնու չէինը ուզում Տատասել, բայց ճիշտ սեղեկացանք, որ Գոնչելի գատաապետը ամէնը գնացել է Տաջալու և սպլով իր Տետ տարել Ղազախ։

Սպանուելիք պատկ է կատարուել.—Իր Տետ Գուր գիտի մէտ կորել անցած Տունէր, որպէս ասէմ պարզուել է, ենթադրելով թէ իրան և իր բանատրուած եղբօր գործը կրնթնթացնի, այդ միջոցով ազատուել է Մամեդին սպանել և ներկայանալ կատարութեան՝ այլ ես ոչ իրրև չարագործների կուսակից։

Սպանուելիք Տրան յաջորդում է. Անապ 15-րդ, գիշերը, Մամեդ էլ ասում է իր եղբայրն բնկերոջը, որ Տսին, թէ դեռ ուզում է մի փորբ բնել, ապա լուսանալուց յետոյ գնան այս ինչ, այն ինչ տարածն սպանելու։ Մամեդը գնում է իր աներոջ տանը՝ Տաջալուում, իսկ գատապիրը գուռս է պալիս, գիւղացոյց յայտնում, որպէս որոշը ցոյց է տալիս, երկար անպատասխանելիներից յետոյ, պարզապէս ասում են նրան պատուել Տրանից։ Ժողովուրդը Տաւարում է, որ մուր չչջապատում և բնկերոջը պիտի տալով նրան գրում բանդի մեռ։ Մամեդը կրծքով անցած գնդակի Տարուածից Տանկ կարողանում է վեր Տանել, որից յետոյ տանից

ԳԼՈՒԽ VIII

ՊՐՈՑԵՍԻ ԴԱՐՁԱՆԻ ՕՐԻՆԱԿՆԵՐ

ԵԹԷ Ազգերն մեռի միայն Թիւրքիայի վերաբերմամբ միայնակ գործել, որ առաջին օրինակը չի լինիլ պատմութեան մէջ, որովհետև այդ փաստը կատարուել Նիւռեմպի աչքի առաջ 1876—77 թուականներին, երբ Բուլսան միասին պատերազմ յայտնեց Թիւրքիային յանուն քրիստոնեից ազատութեան։ Այդ ժամանակուան անգղիական քաղաքական մէնիշը հետևողական մնաց մինչև վերջ։ Ա. Գլատսթոն և Տարբերի կառավարութիւնները, չկարողացան բաժանուել Ազգերի մէջ և հետևելով դեռ յոյս է յայտնում, թէ Տնդամտ կրնին քաղաքականի համ Ազգերի և Բուլսանի և կամ Ազգերի և Թրանսիայի միջև։ պատերազմ, որ մի ատ ժամանակ կրնէ ուշացնել այն պետութիւնները մին, որից Թիսմարկը սարսափում է։ Հետևապէս դանում է բացատրում գիմուտնական և ատարքական մամուլի զրգռուած լեզուն, երբ ռուսաց կայսերական գոյն այցելոց Թայտարաւ Թայ գրանից, նա պնդում է, թէ գերմանացիք Ազգերին են Տանձնել, թէ գերմանացիք Ազգերին և Թրանսիային գրգռելու համար էին պետութեանց ներկայացուցիչները, որոնք Թրիբերլինին Տնչելու պատրանքով յարձակուել Բուլսարի և Թրանսիայի դէմ։ Այդ Տամաձայնում Սալիսբերին չնամանչել ծանրակշռ գոյնէն և այդպիսով նենգամիտ Թրիսմարկի և Թոլստոյևական նենգամիտ քաղաքականութիւնը։

ԳԼՈՒԽ VIII

ՊՐՈՑԵՍԻ ԴԱՐՁԱՆԻ ՕՐԻՆԱԿՆԵՐ

ԵԹԷ Ազգերն մեռի միայն Թիւրքիայի վերաբերմամբ միայնակ գործել, որ առաջին օրինակը չի լինիլ պատմութեան մէջ, որովհետև այդ փաստը կատարուել Նիւռեմպի աչքի առաջ 1876—77 թուականներին, երբ Բուլսան միասին պատերազմ յայտնեց Թիւրքիային յանուն քրիստոնեից ազատութեան։ Այդ ժամանակուան անգղիական քաղաքական մէնիշը հետևողական մնաց մինչև վերջ։ Ա. Գլատսթոն և Տարբերի կառավարութիւնները, չկարողացան բաժանուել Ազգերի մէջ և հետևելով դեռ յոյս է յայտնում, թէ Տնդամտ կրնին քաղաքականի համ Ազգերի և Բուլսանի և կամ Ազգերի և Թրանսիայի միջև։ պատերազմ, որ մի ատ ժամանակ կրնէ ուշացնել այն պետութիւնները մին, որից Թիսմարկը սարսափում է։ Հետևապէս դանում է բացատրում գիմուտնական և ատարքական մամուլի զրգռուած լեզուն, երբ ռուսաց կայսերական գոյն այցելոց Թայտարաւ Թայ գրանից, նա պնդում է, թէ գերմանացիք Ազգերին են Տանձնել, թէ գերմանացիք Ազգերին և Թրանսիային գրգռելու համար էին պետութեանց ներկայացուցիչները, որոնք Թրիբերլինին Տնչելու պատրանքով յարձակուել Բուլսարի և Թրանսիայի դէմ։ Այդ Տամաձայնում Սալիսբերին չնամանչել ծանրակշռ գոյնէն և այդպիսով նենգամիտ Թրիսմարկի և Թոլստոյևական նենգամիտ քաղաքականութիւնը։

Բուլսան պատմական ճշմարիտ փաստ

---

*) Султанъ и державы. Препособ. Маклеклина Макъ-Колля, капонка въ Ринонѣ, переводъ съ англ. С.-Петерб. 1897.

**) Տես «Արձագանք» № 93.

ձայն հանելու անշնչացած ընկնում է և մահանում։ Սպանողը իսկոյն մի քանի ձիաւորով ներկայանում է գաւառապետին և այլն մնացածը ըստ վերոգրեալ կարգին։

Փորձը ցոյց է տալիս, որ մի որևէ գիւղի նեղը լծելով, կարելի է բռնել նրանից դուրս եկած աւազակին, քանի որ այս վերջինը, եթէ ամեն օր չէ այցելում գիւղը, գոնէ հաց է տանել տալիս միշտ և որ իր բարեկամները, բոլորը նրա տեղը գիտենում են։

Երէկ, ամսոյս 17-ին, բանտարկեցին և Մամմադի սպանողին, որ, ինչպէս երևում է, դեռ կենդանի պրիստաւին՝ Մամմադը մորթելու ժամանակ օգնելիս է եղել։

Բռնուածները 12 հոգի են, որոնցից հազիւ թէ մի քանիսին արդարացնեն. մնացածներն առանց հարց ու փորձի զինուորական դատարանին կըտրուին։

Արգարի տղայ Մամմադի գլխի վրայ գտնուեցաւ Սատուր Բոզինեանի արժամէ դօտին և խէնչալը։

Մամմադի սպանմամբ բաւական խաղաղութիւն ընկաւ Ջանգեզուրի գաւառը, այդ կատաղի գազանի մահուամբ մնացած փոքրիկ աւազակները բաւական կ'ընկճուին և խորագէտ Կանչելի գաւառապետի անունը բաւական է, որ Ղազախ-Ջամշալը նում նորից տիրապետէ նախկին արդարութիւնը։

* * *

ՆՈՐ ԱՒԱԶԱԿԱՑԻՆ ԽՄԲԵՐ

Աւազակային խմբերը սունկերի պէս են բուսնում Կովկասի այս ու այն նահանգներում. դեռ նոր, ահագին ջանքերից յետոյ, յաջողուեց սպանել Ղազախի արիւնծարաւ աւազակ Արազիր Օղլուն. բայց այժմ Գորուայ գաւառի Խոջխի գիւղից գրում են «Տիֆ. Լիստ»-ին թէ 7 հեծեալ թուրք աւազակներ յարձակուեցին իշխան Ցիցիանովի տան վրայ, մտան ներս, կապոտեցին տանտիրոջը և կողոպտելով տան բոլոր թանգագին իրեղէնները և իշխանուհու մատերի մատանիներն ու ապարանջանները, անպատիժ հեռացան։

Բաղուի գաւառի Մալտաղա գիւղից գրում են նոյն լրագրին, թէ վերջին օրերս այդ գիւղի շրջակայքում երևացել է չորս կատաղի մարդասպաններից կազմուած մի աւազակային խումբ, որ օր ցերեկով կողոպուտներ և սպանութիւններ է կատարում, ազգաբնակութիւնը սարսափի մէջ պահելով։

Սարայի գիւղի մօտ ևս երևացել է աւազակային խումբ, որի գլխաւորներն են տաժանակիր աշխատանքներից փախած Քէրբալայ-Ահադ Էյվազ-օղլի և Սալահ, որոնցից առաջինը մեղադրվում էր իբրև Բազուի երդ. հաւատ. Ստորոսեկուս սպանողներից մեկն։

* * *

Այս տարի Թիֆլիզի քաղաքային արհեստաւորաց դպրոցում ընդունելութիւնները կըսկսուին սեպտեմբերի սկզբին. հայոց, վրաց և ռուսաց բաժիններում 70 ազատ տեղ կայ։

* * *

Ակցիզի նախկին պաշտօնեայ պ. Զիւբէնկօ և մասնաւոր հաւատարմատար պ. Պետրովսկի խնդրամատոյց են եղել ներքին գործ. նախարարութեան և միջնորդում են թոյլ տալ նոր լրագիր հրատարակել Բագւում ռուսերէն լեզուով։

* * *

ՇՈՒՇՈՒՑ հեռագրում են «Նով. Օբ.»-ին. պ. Թաթէոս Թամիրեանի քաղաքին նուիրած ջրանցքի շինութիւնն արդէն վերջացաւ, ջուրը բաշխած հասաւ ու բաց թողուեց փողոցներում։ Գրեթէ ամբողջ քաղաքը ժողովուած էր ջրին հանդիսաւոր կերպով դիմաւորելու։ Հասարակութիւնը սեղան է տալիս ի պատիւ պ. Թամիրեանի։

* * *

«Պասպի» լրագիրը հաղորդում է թէ այս օրերս Բագու եկաւ Էջմիածնի վանքի միաբան Արսէնտիյ (Արսէն) աբեղայ Ղլթճեան, որ գնում է Ռուսիա, այնտեղի համալսարաններից մէկը մտնելու նպատակով։

* * *

«Կաւկազ» լրագիրը հաղորդում է թէ Վլադիկավկազի շրջանի վարչութեան գործերը վերաքննելիս, բացուել է որ դրամական գումարներից պակաս է 3000 ռուբլի։ Շրջանի վարչութեան ատենաձանաւոր Կրինիցին, որ հաշուապահական մասի կառավարիչն է, բանտարկուած է։

* * *

ՀԱՂԲԱՏԻՑ մեզ գրում են.—Մեր վանքի նորոգութեան անհրաժեշտութիւնը տեսնելով Թիֆլիզեցի վաճառական պ. Ս. Եղիազարեանը, ցանկութիւն յայտնել էր նորոգութիւնը իւր հաշուով շարունակել, ուստի և շատերն ուրախանալով, ի թիւս որոց և մենք, հրճուանօք հրատարակեցինք նոյն լուրը «Արձագանքում», իսկ այժմ պարոնը, ինչպէս երևում է, այլ ևս չի ցանկանում իւր խոստումը իրականացնել։ Իւր ժամանակին այդ բարեգործութիւնը լսելով ուրիշները, հեռացան նորակերպ մտադրութիւնից, ապաւինելով թողնելով պ. Եղիազարեանին. Ցանկալի կըլինի, որ այս վերջին ցանկացողները իրանց բարի մտադրութիւնը գոնեա այժմ իրագործեն, որով և վանքը հետզհետէ խախտուելուց կ'ազատուի։

* * *

ՕՁՈՒՆԻՑ (Լօռի) մեզ գրում են. հացն այս տարի ամբողջ Զորագետումն չափից դուրս առատ է։ Անցեալ տարի, յայտնի է որ կարկուտն այս տեղերն բոլորովին փչացրեց, այն էլ ոչ թէ մէկ, այլ և երկու—երեք անգամ, որով և բնակիչները զրկուեցան հացից. իսկ անասունները ձմեռնաչափից։ Ներկայումս ամեն ինչ առատ է, այն էլ կրկնապատիկ ուրախալին այն է, որ մասսն ամեն տեղ սաղամաթ, առանց բնութեան մի որևէ պատուհասի, քաղեցին։ Այգիները ևս տեղ տեղ լաւ են. թող այնրան էլ վնաս չի տուել, մինչն առատ է, մանաւանդ գեղձը։

* * *

ԸՆԱՂՆԻՑ (Բորչալուի գաւառ) մեզ գրում են.—Նախկին գաւառապետի տեղափոխութիւնը այս կողմերում ուրախութիւն պատճառեց, որովհետև նա բարի լինելով, այնքան էլ խստութիւն չէր բանեցնում, այն էլ այս արիւնածարաւ գաւառում, ուր մարդու գլուխ—սոխի գլուխ մի հաշիւ [illegible] ուստի և շատ էին պատահում [illegible] ըստ տանում զողութիւններ, որոնք երբեմն և անձնական վնասներով էին վերջանում։ Այժմ յուսալի է, որ խստութեամբ գաւառի թուրքայ աւազակները կըսանձահարուին։ Մենք իւր ժամանակին «Արձագանքում» գրեցինք, որ իշխան Սումբատովի կալուածքումն, որ մի ահագին տարածութիւն է, նոր ձեռք բերած, բռնած Լամբալուից մինչև Բորչալուի հին քերդի մօտերը, համանուն գետի աջ ափով, կամուրջ էր շինուել առաւելապէս Ղազախի մօտակայ գիւղերի հետ յարաբերութիւն ունենալու, որ աւելի դժուարանում էր ջրի վարարած ժամանակ, մեն[...] սխալմամբ յիշել էինք թէ կամ[...] ամբողջովին իշխ Սումբատովն, նախկ[...] գաւառապետն է շինել իւր հաշուով, մինչ այժմ իմացանք, որ շատ գիւղական հասարակութիւններ ևս մասնակցել են և հարիւրեակներով օգնութեան հասել։

* * *

ՍԱՆԱՀՆԻՑ մեզ գրում են —Սահմանակից Ղազախում պատահած աւազակային չահատակութիւնները այստեղի մօտիկ սարերում բնակուող թուրք թուլայ աւազակներին ևս սիրտ են տուել, ուստի և սկսել են իրանց գողութիւնները անել թէ մեր և թէ մօտակայ գիւղերի սարերում, ապրանքներ քշելով, որպիսի դէպքեր այս տարի շատ են կրկնուել։ Միայն ցաւալին այն է, որ այդ դրսի արիւնածարաւ գաղաններին օգնում են և՛ տան եւ ներսի գողերը, որոնք իրանց բնակած տեղի ծակուծուկը և թէ այլ հանգամանքները իմանալով իրանք գողանում են, և տալիս են դրսի ընկերներին ամենաչնչին գնով։ Այս դէպքում ի հարկէ օգնվում են գիւղական կառավարութեան թուլութիւնից և մինչև անգամ փէշքաշասիրութիւնից։ Ցանկալի կըլինի, որ գաւառի պոլիցիական իշխանութիւնը գիւղական վարչութեան մէջ գործող անձանց գործունէութիւնը ի նկատի ունենայ և աշխատէ գիւղական հասարակութիւնները թէ դրսի և թէ ներքին գազաններից պաշտպանել

* * *

ԿՈՒՄՄՈՒՑ (Թիֆլիզի գաւառ) մեզ գրում են.—Թէ այստեղ և թէ մօտակայ մի քանի գիւղերում մի հիւանդութիւն է դուրս ընկել, որով մի երկու—երեք օրուայ մէջ հիւանդացողները մահուան դուռն են գնում, բարեբաղդաբար ազատուողները շատ են բայց կան և մահացողներ. բժշկական օգնութիւնը անհրաժեշտ է։ Մարդիկ հիւանդանալով իրանց «կալ ու կուտական» գործերը մնում են վերածած, որից և մեծ վնասներ են առաջանում

* * *

ՇՈՒՇՈՒՑ գրում են «Կավկազ» լրագրին, թէ քաղաքում շատ են խօսում հետեւեալ դէպքի մասին. մի ռմն ջղային-հիւանդ երիտասարդ X, չափալութեան համար դրամի կարօտութիւն ունենալով դիմել է իւր բարեկամ Z-ին։ Վերջինս համաձայնել է նրան 4 հազար ռուբլի տալ միայն այն պայմանով, որ X-ը մի որևէ դօկումենտի հիման վրայ նրա ձեռքը ձգի իւր հարուստ այրի մօր մեծ կարողութիւնը։ X-ը իբր թէ իւր հիւանդ մօր կատարեալ հաւատարմաթղթի վրայ, նոր լիակատար հաւատարմաթուղթ է տուել Z-ին, նշանակելով նրան իւր մօր բոլոր կարողութեան կարգադրիչ։ Սակայն գաւադրութիւնը չէ յաջողուել, որովհետև 70-ամեայ հարուստ պառաւը իւր որդու սպասածին հակառակ առողջանալով, իմացել է ամեն ինչ և յայտարարել՝ թէ ինքը երբէք, ոչ ոքի ոչ մի հաւատարմագիր չէ տուել։ Գործը—գրում է «Կավկազի» թղթակիցը—քրէական կերպարանք է կրում և շատ հետաքրքրաշարժ պէտք է լինի։

* * *

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ *)

—

Պ. Խմբագիր.

Ներկայ տարուան մայիսի 15 ին պատահած իմ ընտանեկան ծանր դժբախտութիւնը առիթ տուաւ ի թիւս ուրիշների և ձեր աշխատակից Սերմացանին «Արձագանքի» № 60 ի մէջ (մայիսի 30) «Պարապ Ժամեր» վերնագրով յօդուածում զրպարտութիւններ ձգել իմ վրայ։ Գրչին ծառայող մարդուն անվայել անիրաւութեամ՛բ խառնելով իմ անձի և իմ հանգուցեալ կնոջ անձի վերաբերութեամբ շաղակրատութիւնը և աւելորդ կոմպլիմենտները ստերի, փողոցի արտավիժած լուրերի և ամենածանր անուանարկութիւնների հետ «Պարապ Ժամերում» ուրիշի պատիւը քաշքշող պարոնը այնքան թոյն լցրեց իմ գրաւմանքով և մտածմունքներով լի ժամերի մէջ, որի դէմ իմ ստացած համեստ բժշկական գիտութիւնը ոչ մի դեղթափ չգիտէ. այնքան կոպտութեամբ շօշափեց իմ պատիւը, իմ ամենածանր վշտի մէջ գտնուած րոպէներում, որ ես յուսահատ մնում էի շուարած, տեսնելով որ մարդկանցից մէկի կատարած անազնւութիւնը, միւսին աւելի ազնւութիւն ներշնչելու փոխարէն, ընդհակառակն աւելացնում է կոյրերի թիւը։ Իմ ընտանեկան կեանքին և ինձ անձնապէս անծանօթ այդ «Պարապ» Սերմացանը նախ «Հազար և մի գիշերների» հրաշալիքն է նկարագրում իմ տան վերաբերմամբ մութ, խաւար, հեռաւոր փայլիլի պէս իւր հաւատացած սատանաներին միայն հասկանալի ակնարկութիւններ է անում իմ հանգուցեալ կնոջ «արտաքինի և ներքինի» վերաբերմամբ, յետոյ միևնոյն ժամանակ անուանում է «անկեղծ սրտով սիրող մի անձնուէր արարած»—այնպէս որ ընթերցողը կարող է կարծել թէ դա մի երկրորդ աներևոյթ արարած է, որ բացի մեր երկու ամուսիններիցս միշտ թափ[...] է եղել մեր առանձնասենեակում, որ կարողացել է դիտել նոյն իսկ «անկեղծ սէր, անձնուիրութիւն» կայլն կայլն, և այդ ամենն անում է նրա համար, որ վերջ ի վերջոյ «իմ հանգուցեալ կնոջ մօր բերանով ինձ հրապարակէ իմ կնոջ մահուան պատճառ, և արտագրելով մի ուրիշ լրագրի իրան Սերմացանին նման մի թղթակցի խօսքերը, ասում է որ «նրա (իմ) անցեալը իրաւունք է տալիս կարծելու որ նրա բաղըքը (?) արդարացի լինելով հանդերձ կարող է բանալ, վաղ թէ ուշ, ներկայ անակնկալ, խորհրդաւոր անձնասպանութեան վարագոյրը»... Այդպիսով մամուլը, որին ես միշտ խորին յարգանքով իմ վերաբերուել, լցնելով փողոցի լուրերով, այդ Սերմացանը ուզում էր ինձ ամբոխի աչքում քրէական յանցաւոր հրապարակել, առանց տեսնել կարողանալու, որ ինքն է գործում քրէական յանցանք այնպիսի մի րոպէում, որ ես ամբողջ աշխարհի ձայնը լսել անկարող էի, այնքան ծանր էր իմ վիշտը։ Պարոն խմբագիր, պէտք է բամբասուած լինել՝ իմանալու համար թէ որքան ծանր և անմխիթարական է բամբասանք և զրպարտութիւն կրելը. ես կարող եմ արհամարհել ամբոխը, այդպիսի բարոյական ոյժ դեռ ունիմ, բայց միթէ մամուլը ամբոխի ձայնի թարգման կարող է լինել մարդկանց անուանարկելու համար։ Եւ ինձ թվում է, որ ձեր յարգելի խմբագրութիւնը մոլորութեան մէջ էր ընկել շնորհիւ այդ «Պարապ» Սերմացանի, որովհետև ձեր լրագրի № 58 ում իմ ընտանեկան դժբախտութեան մասին լուրը հաղորդուած էր ամեն զգուշութեամբ և առանց փողոցի ձայների

Սերմնացանը ինձ հրապարակեց մարդասպան ու քրէական յանցաւոր և ասաց. որ այդ գործի «վարագոյրը կը բացուի»... Ինչ կարող էի անել ես իմ վշտի ծանր րոպէներում և ո՞վ կարող էի խօսք հասկացնել, մանաւանդ որ ինձ ոչ ոք ոչ դիմում էր և ոչ հարցնում, այլ ամենքի աղբ[...]րը փողոցն էր։ Այժմ այդ «վարագոյրը» բացուել է և ես տեհա ներկայացնում եմ ձեզ արդարադատութեան քննութիւնը իմ կնոջ մահուան առիթով։ Չեմ կասկածում, որ դուք յանուն ճշմարտութեան չէք խնայի ձեր աշխատակից Սերմնացանին ցոյց տալով թէ որքան անազնիւ է նրա վարմունքն իմ վերաբերմամբ, ու չէք գլանալ ցոյց տալ՝ թէ որքան ծանր է իմ վիշտս, իբրև թշուառ ամուսնու և բամբասուած մարդու ու բժշկի։ Ձեր լրագրի սիւնակներում ես ինձ վրայ ամենասաստ զրպարտութիւն կարդացող հասարակութեան այժմ թոյլ տուէք որ կարդայ պաշտօնական արձանագրութեան միջից և այս տողերը, որոնք պատկանում են իմ հանգուցեալ կնոջ ձեռքին և որ գրած են մայիսի 8 ին նրա հարազատ մօրը—«այն ժամանակ ես չկարողացայ սպանել նրան, բայց այժմ կըսպանեմ նրան և ապա ինձ կըսպանեմ ու կազատեմ Ներսեսին (տղերիս գրողին) ինձանից» «Նրան». իսկ թէ ո՞վ է այդ «Նա» այդ սրիկան. կարդացէք պաշտօնական քննութիւնը՝ այնտեղ կըգտնէք նրա անունը, որ անծանօթ չէ Թիֆլիզին։ Ստուգեցէք նոյն պաշտօնական արձանագրութիւնից և տեսէք թէ որքան անարգար և անխիղճ են այն մարդիկ, որոնք իմ անպատուած ընտանիքի վիշտը ինձ բաւական չհամարելով, դեռ ինձ վրայ կեղտ էլ են բսում։ Այո, թէև այս նամակն իմ պատիւն է «վերականգնում», բայց ոչ՞ք չէ կարող փարատել այն վիշտը, որ ես զգում եմ, տեսնելով անիրաւութիւնը և անբարոյականութիւնը բայց ճշմարտութիւնը հարկաւոր է հասարակութեան համար և նոյն իսկ իրեն ճշմարտութեան համար. ուրեմն տեսէք, որ իմ կնոջ մահուան պատճառը ես չեմ, այլ նրա ծանր վիշտը, որի հերոսն այսօր անպատիժ պտտում է Թիֆլիսում նոր զոհեր փնտռելով, և եթէ իմ կնոջ մահուան պատճառով նրա ազգականների թափած կոկորդիլոսի արտասուքները անկեղծ են, ուրեմն թող նրանք արդարադատութիւն հրաւիրեն նրա դէմ։

Բժշկապետ Ն. Վարդապետեան։

Բագու օգոստոսի 18.

*) Տպագրում ենք ամենայն ուրախութեամբ յարգելի բժշկապետ Ն. Վարդապետեանի ներկայ նամակը, որ բանում է մի տխուր և շատ գազրելի երես մեր հասարակական բարքերից։ Կարդալով յարգոյ բժշկապետի խմբագրութեանս ներկայացրած պաշտօնական դօկումենտները և մի քանի նամակները, մենք սոսկում ենք տեսնելով, թէ ինչեր են կատարվում խաւարի մթութեան մէջ և ի՛նչ որդեր են կրծում մեր համեստ նահապետական կեանքի արմատները։ Արդարև, մեծ առաքինութեան և բուն հայկական նամուս է եղել, որ ներշնչել է դօքտոր Վարդապետեանին՝ կրել ամեն տեսակ հոգեկան տանջանքներ, մինչև արդարութեան ձայնի լսուելը։ Մենք շատ ուրախ ենք, որ Կովկասեան լրագրները ներկայ դէպքում գտնուեցին իրանց բարձրութեան վրայ, պաշտպան կանգնելով բժշկապետ Վարդապետեանի յանիրաւի շօշափուած պատուին և մենք նոյն ուրախութեամբ կատարում ենք մեր պարտքը, կատարեալ զզուանք արտայայտելով այն անձանց դէմ, որոնք մամուլը ձգում են մոլորութեան մէջ և այն էլ ի հաշիւ ազնիւ և խաղաղ մարդկանց պատուի։ Ն. Խ.

* * *

ԲԱԳՈՒ. 15 օգոստոսի,

(Թղթակցութիւն «Արձագանքի»)

—

Մեր՝ թուով քիչ դպրոցական հաստատութիւնները տարէ ցտարի սկսում են նմանել ուխտատեղիների, այնքան շատ է այդ հաստատութիւնները մտնել ցանկացողների թիւը. ծնողները խուլ ապէս մեծ հոգսի մէջ են. եթէ իւր որդուն չընդունեցին, առակելով որ տեղ չկայ ինչ պէտք անել։ Եղած դպրոցները, թէ պետական թէ մասնաւոր բոլորը բերան լիքն են երեխաներով—մեր միակ արական գիմնազիան, ուր մտնել ցանկացողները չափազանց շատ է այս րոպէիս, ունի 640 ից աւելի աշակերտներ. սեպտեմբերին գարունեթացները սկսելուց յետոյ այդ

որ լօրդ Բիկոնսֆիլդը այդ գաւազրութիւնը անում էր Ռուսիայի դէմ, սակայն չկարողացաւ կանգնեցնել Ռուսաց յաղթական սուրը քրիստոնեաներին ազատելուց։ Պատմութիւնից շատ հետաքրքրական երևոյթներ է բռնում այդ գրքում մեր առաջ դօկտոր Մակ-Քօլը և այդ երևոյթներից երևում է թէ Ռուսիան 1896 թուականին բացարձակապէս այն քաղաքականութեան կողմն էր, որ այժմ հեղինակը վերագրում է մարքիզ Սօլզբերիին։ Ինչպէս առաջին գլուխներում տեսանք, հեղինակը պնդում է թէ մարքիզ Սօլզբերին Թիւրքիայի վրայ այժմ բանեցնելու կողմն է յանուն ազատութեան քրիստոնէից. բայց հետաքրքրական է կարդալ թէ ինչ էր ասում ռուսական նշանաւոր քաղաքագէտ և կանցլեր իշխան Գօրչակովը Թիւրքիայի վերաբերմամբ դեռ 1876 թուին, երբ պետութիւնները և գլխաւորապէս Անգլիան չափազանց մեծ նշանակութիւն էին տալիս սուլթանի անկախութեան և պօրնի էին համարում այդ անկախութեան ձեռնամուխ լինել։

«Եթէ մեծ պետութիւնները ցանկանում են որևէ դրական գործ կատարել—գրում էր իշխան Գօրչակով—և ոչ թէ ենթարկել իրանց այժմեան վտանգաւոր դրութեան պարբերաբար և աւելի ծանր կերպարանքով կրկնուելու վտանգին, այն ժամանակ նրանք հնար չեն ունենալ յամառութեամբ պնդել որ պահպանուի այժմեան սիստեմը (Թիւրքիայում) որ միակ պատճառն է կատարուող փաստերի։ Անհրաժեշտ է դուրս գալ այդ փակուած շրջանից և խոստովանել, թէ Թիւրքիայի անձեռնմխելիութիւնը այն ժամանակն է հասկանալի, երբ նա կըտայ այնպիսի երաշխաւորութիւններ, ինչպիսի սիք պահանջում է մարդկութիւնը, քրիստոնեայ Եւրոպայի բարոյական զգացմունքը (որ գոյութիւն չունի) և ընդհանուր խաղաղութիւնը։ Դուռը ինքն առաջինը խախտեց այն պարտաւորութիւնը, որ ստանձնել էր Փարիզի դաշնագրով իւր քրիստոնեայ հպատակների վերաբերմամբ։ Եւրոպայի իրաւունքն է եւ պարտքը՝ թելադրել Դրան այն պայմանները, որոնց և միայն որոնց կարող է համաձայնել Եւրոպան դաշնակցութեամբ սահմանուած Status quo-ն պահպանելու համար. իսկ երբ ներկայումս Դուռն ընդունակ չէ կատարել այդ պայմանները՝ Եւրոպայի պարտքը և իրաւունքն է անցնել նրա (Դրան) տեղը, այն չափով, որ չափով անհրաժեշտ է պահովել այդ պայմանների կատարումն։ Ռուսիան—շարունակում է իշխան Գօրչակով—ուրիշ որևէ պետութիւնից աւելի է ցանկանում որ չվերանորոգուի փորձերի շրջանը իւր կիսամիջոցներով, գնաւական ծրագրներով, որոնց տուած հետևանքները ամենքի աչքի առաջ են և արդիւք են լինում նրա խաղաղութեան և ներքին բարօրութեան։ Ռուսիան աւելի մօտ և աւելի գիտակցաբար շահագրգռուած է վերջ դնել իրերի այժմեան դրութեան իրական բարւոքումներով և բաւականաչափ ծանրակշիռ երաշխաւորութիւններով, այնու ամենայնիւ այդ հարցը համարվում է ընդհանուր ուշադրութեան արժանի և ցանկալի է որ նրա խաղաղ վճռելու համար բոլոր պետութեանց միահոգի համաձայնութիւնը լինի։ Ինչ վերաբերում է Ռուսիայի անձնական մտադրութեանց, որոնցով նա պիտի դիմէ այդ նպատակին՝ Ռուսիան յայտարարում է որ նրա այդ մտադրութեանց մէջ ոչ մի թաքստուկ arrières—pensées նեք (յետին մտքեր) չկան *)»...

Ահա և իշխան Գօրչակովի մի այլ աւելի նշանաւոր նամակը 1876 թուի, նոյեմբերի 13-ից։

«Կայսերական (ռուսական) կաբինետը քննելով այն հարցը, որի քաղաքական շահերը չպիտի մոռացուին մարդկութեան համաշխարհային շահերի և Եւրոպայի խաղաղութեան առաջ, ամեն հնարաւոր միջոցներ գործ դրաւ, որպէսզի պետութիւններն իրանց մէջ համաձայնութիւն կայացնեն։ Ինչ վերաբերում է ռուսական կայսերական գիւանին՝ նա ամենայն ջանք պիտի գործ դնի, որպէսզի այդ համաձայնութիւնը գործնական և էական հետևանք ունենայ և այնպիսի հետևանք, որ գոհացնէ հասարակական կարծիքի և ընդհանուր խաղաղութեան պահանջները։ Բայց մինչդեռ ամբողջ տարի կատարվում էին դիպլօմատիքական բանակցութիւնները Եւրոպայի միացեալ ցանկութեանց գործնական կրճատման նպատակով՝ Դուռը ժամանակ ունեցաւ Ասիայի եւ Աֆրիկէի խորքերից խուժմի կազմակերպուած ոյժերը կանչել եւ համախմբել, զրգռել մահմեդականների մոլեռանդութիւնը եւ նրանց բազմամարդութեան շնորհիւ ճնշել քրիստոնեայ ազգերին, որոնք մրցում են իրանց գոյութեան համար. Սոսկալի ընդհանուր կոտորածի յանցաւորներն անպատիժ մնացին, կոտորածի, որ վրդովեց ամբողջ Եւրոպան և ահա այս րոպէին, հետևելով կոտորողների օրինակին ցանկանում են այդ տեսակ բարբարոսութեանց և խստութեանց գործողութիւնները տարածել ամբողջ օսմանեան պետութեան մէջ և երկարացնել նրա բռնութիւնը «վրդովւող» Եւրոպայի աչքի առաջ... Նորին Կայսերական Մեծութիւնը (Աղեքսանդր II) պատրաստ չէ ցանկանում և ամեն հնար պիտի գործ դնի պաշտպանելու, բայց Նա հաստատ վճռել է կանգ չառնել մինչև որ կատարելապէս չընդունուին և հաստատ երաշխաւորութիւններով չապահովուին այն սկզբունքները, որոնց Եւրոպան արդէն ընդունել է իբրև արդար, մարդկային և անյետաձգելի և որոնց Ռուսիան ամենամեծ եռանդով հետեւում է»։ Գրքի մէջ առաջ բերուած այս պատմական—պաշտօնական դօկումենտները և հեղինակի նրանցից արած եզրակացութիւնները շատ հետաքրքրական են, ուստի մենք նրա վրայ մի քիչ աւելի կանգ կառնենք։

Իշխան Գօրչակովի վերև բերուած շատ նշանաւոր և իսկական մարդասիրական հոգւով լի երկու նամակների տակ արժ. Մակ Քօլ իսկոյն աւելացնում է թէ «բոլոր վերև ասուածները (Գօրչակովի նամակների մէջ) միատեսակ ճշտութեամբ վերաբերում է իրերի այժմեան դրութեան և Անգլիայի դիրքին նոյն իսկ մինչև հասարակական կարծիքի դիմելը, որի առաջ կանգ չառաւ ամբողջ Ռուսիոյ Ինքնակալը։ Բայց այստեղ միայն մի փոքր զանազանութիւն թիւն կայ—շարունակում է արժ. Մակ-Քօլ—այդ այն է, որ սուլթանի չարագործութիւնները այժմ անչափ աւելի զզուելի են իրանց բնաւորութեամբ և չափով և նա գրանցով աւելի մեծ լրբութեամբ (наглостью) պարծենում է բացարձակ, վրդովւող Եւրոպայի աչքի առաջ, քան 1877 թուին»։

Ահա այստեղ, մենք յարգելով հանդերձ արժ. դօքտոր Մակ-Քօլի հեղինակութիւնը և այդ մտքերը արտայայտելու թեմանի առաքինութիւնը՝ թոյլ ենք տալիս մեզ ասել, որ ճիշտ են նրա առաջին խօսքերը անցեալի և այժմեան դրութեան նոյնութեան և սուլթանի չարագործութեանց աւելի սաստկանալու վերաբերմամբ, բայց այլ ևս չենք կարող հաւատալ թէ նոյն է և Անգլիայի դիրքը այդ խնդրի վերաբերմամբ, ինչ որ էր Ռուսիոյ վիճակը 1876—1877 թուականներին. «դիրք» խօսքը, ինձ թւէ, հասկանալով զգացմունքների և գործելու պատրաստականութեան մտքով։ Դուցէ շատ բարի է արժ. Մակ-Քօլի նպատակը, բայց նրա եզրակացութիւնը կատարելապէս թիւր և սխալ համոզմունքների կըհասցնի նրա ընթերցողին. իսկ մեր մէջ ուղղակի ցասումն է զրգռում. Ամենևին նոյնը չէ եթէ Ռուսիայում որևէ կարծիք յայտնէ պետական կանցլերը կայսերական անունից և կարծիք յայտնէ պետական և հասարակական գործիչ Մակ-Քօլ կամ նրա նման այլ յարգելի անձնաւորութիւն Անգլիայում։ Ուրիշ բան էր եթէ մարքիզ Սօլզբերին, իբրև ղեկավար արքի թագուհու կառավարութեան, արտայայտած լինէր այն ամենն, ինչ որ ուզում է վերագրել նրան արժ. Մակ Քօլ, ու այն էլ արտայայտած լինէր այնքան պարզ, կորուկ և վճռական, ինչպէս իշխան Գօրչակովը 1876 թուականին։ Այդ չէ եղել։ Սակայն արդարև աւելի խիստ խօսքեր և «վճռական»» են լսուել անգլիական հազարաւոր միտինգներում, բայց այդ միտինգները, որոնք տեղի ունեցան նոյնիսկ դօքտոր Մակ Քօլի խիստ պաշտպանած մարքիզ Սօլզբերիի օրով աւելի քիչ ազդեցութիւն ունեցան անգլիական կառավարութեան նպարգերի, սրտի և հոգու վրայ, քան կարող է ունենալ մանկան ճչոցի հարուածը փղի կաշուի վրայ... և այդ բոլորն այն ժամանակ, երբ լօրդ Սօլզ

*) Turkey № 1 (1877 թ.) երես 719։

թիւը կանցնի 850-ը, ինչպէս հաւատացնում էր ինձ մի ծանօթ ուսուցիչ. խնդրամատոյցների թիւը չափազանց մեծ է, այնպէս որ մի ազատ տեղին գալիս է 6—7 հոգի։ Գիմնազիան ունի այժմ 17 հիմնական և զուգընթաց դասարաններ. նոյն դրութեան մէջ են և բէալական դպրոցը և օրիորդաց գիմնազիան։ Ուր որ գնում էք ձեզ միայն մի պատասխան են տալիս «տեղ չկայ»։ Մինչ. իսկապէս այնպիսի մի անել դրութեան մէջ ենք գտնւում, որ ոչ մի կերպ ցաւին դարման անել չէ կարելի։ — Երկրորդ արական գիմնազիայի կարիքը աւելի աչքի են ընկնում. կան և երկու մասնաւոր կիսագիմնազիաններ էլ. մէկը օրիորդաց և միւսը տղայոց, սակայն դրանք կարող են բաւարարութիւն տալ միայն ունեւոր մարդկանց որդիներին. ուսանողների մեծամասնութիւնը կազմում են չունեւորների մանուկներ, իսկ նրանք տարեկան 100 ռուբլի միայն ուսման վարձ տալ անկարող են։ Քաղաքային վարչութիւնը, ի հարկէ, այս խռարանցումը տեսնում է, բայց մտածում է թէ ոչ—այդ խնդրին մի կերպ լուծումն տալ—դրականապէս կարելի է ասել ոչ. նա միշտ արդարանում է նրանով, որ անգիր արած ասում է, «միջոց չունինք», սակայն դա այնպիսի մի չարիք չէ, որի առաջն առնել անհնարին լինի, պէտք է միայն բոլոր հոգով ցանկալ, և միջոցներ կըստեղծուին, հօ չէ կարելի պահանջել, որ հասարակութիւնը իւր որդիներին դպրոց չուղարկի—ամեն ծախքի մէջ կարելի է և պէտք է խնայող լինել, բայց կրթական գործի մէջ արած կամ աւելի ճիշտն ասած, «խնայուած» խնայողութիւնը անմտութիւն է, իսկ այդ տեսակ «խնայողութիւն» առաջացնող անտարբերութիւնը—պախարակելի։ Ես գուցէ պէս հարուստ քաղաքում կարելի է ունենալ մի քանի գիմնազիաններ, այո, հարկաւոր է դրա համար միայն ցանկալ և ցանկացածն անմիջապէս իրագործել։ Սակայն չմոռանամ աւելացնելու, որ Բաքուն այժմ առանց «գլխի» է. մեր քաղաքագլուխ Իսեցկին հրաժարած է, տեղը թափուր է այժմ, միւս կողմից մօտենում են քաղաքային ընտրութիւնների օրերը. սակայն հասարակութեան մէջ դեռ ոչ մի շարժում չկայ, կարծես այդ ընտրութիւնները խսկի իրանց չեն վերաբերում. մօտ օրերս կըհրատարակուի ընտրողների վերջնական ցուցակը. ընտրութիւնները տեղի կունենան հոկտեմբեր ամսին։

Ամսոյս 13-ին և 14-ին քաղաքի շատ տեղերում ծածանւում էին ֆրանսիական և ռուսական դրօշակներ ի պատիւ ֆրանսիական հասարակապետութեան Նախագահ Ֆօրի—որ այժմ իբրև հիւր գտնւում է Պետերբուրգ. նոյն օրերը երեկոյեան ամառային կլուբի ճակատը հարաւային կողմից ծածկած էր երկու մեծ ազգերի դրօշակներով և զարդարուած ելեկտրական փոքրիկ գոյնզգոյն ճրագներով. ուղիղ մէջ տեղը—մուտքի գլխին աչքի էր ընկնում նոյն այդ սիրուն գոյնզգոյն ճրագներով յօրինած F տառը—վերևի սրահակում նուագում էր պ. Տրուֆֆիի գեղեցիկ խումբը, որ մէկ մէկ էլ չէր գլանում «Մարսէլիէզ»—ֆրանսիական ազգային հիմն—ածել։ Եղան և շատ շնորհաւորական և բարեմաղթութիւններով լի հեռագրներ տուողներ էլ, ուղղուած նախագահ պ. Ֆօրի հասցէին։ Զգիտենք այսուհետև էլ շոգ օրեր պիտի ունենանք, թէ սա հէնց վերջին շոգ օրերն են.

Արշարունի

***

ՆՈՒԽԻ, 11 օգոստոսի.
(Թղթակցութիւն «Արձագանքի»)

«Արձագանքի» № 89-ում Նուխուց գրած լուր մասին հարուստ ագուլեցոց ներկայացման ներկայ չլինելու վերաբերութեամբ, հարկաւոր ենք համարում յայտնել հետևեալը.

Յայտնի է, որ Նուխում ագուլեցիները միշտ մասնակցել են ազգային բոլոր գործերում և առատ նուիրաբերութիւններ են արել թէ գործով և թէ նիւթապէս և, եթէ այդ բոլորը փաստերով առաջ բերենք, պէտք է որ նուխեցին մի քիչ էլ նեղանայ։ Դրանք բոլորը ապացոյցներ են ագուլեցոց Նուխւոյ ազգային գործերում կուսակցական ոգւոյ բացակայութեան։ Թէ ինչու վերջին ներկայացմանը ագուլեցիք մեծամասնութեամբ բացակայ էին, ուրիշ ոչինչ չէր, եթէ ոչ հանգամանքի բերմունք—առաջինը։ Երկրորդը՝ տոմսակ ծախող պարոնները ներկայացման օրը միայն կէսօրից յետոյ էին սկսել վաճառել և նոյն իսկ Բարեգ. Ընկեր. վարչութեան անդամները օր առաջ չէին հոգացել տոմսակները տարածելու համար։

Շատ ագուլեցի և շատ էլ նուխեցի մինչև այդ օրը չգիտէին թէ ներկայացում կայ։ Այդպիսով իրանց մեղքը քաւելու համար գործին գլուխ կանգնողները մի երկուսի մեղքը, որ իբր թէ յետ են դարձրել տոմսակները, բարձել են շատերի վրայ և ընդհանրացնում։ Տոմսակ դարձնողի մէկը ես ինքս եմ, որ դարձնելով ասել եմ, որ հիւր ունիմ ինքս էլ հիւանդ։ Եւ երրորդը՝ պիէսայի ընտրութիւնը ինքը մի յարգելի շարժառիթ էր։ «Օրիորդ Բեր յանկը» առաջին անգամը չէ, որ Նուխումը տրւում է, ամեն անգամ էլ անյաջող։

Ուրեմն պ. Փայլակը չափազանց միամտութեամբ է ենթադրում որևէ ցոյց մէկի դէմ և կուսակցութիւն երազում։

Պիտի հաւատացնենք պ. Փայլակին, որ ագուլեցին չէ խնայել և չի էլ խնայում տարին մի երկու ռուբլի ներկայացման ընծայել։ Փաստերը ապացուցանում են այդ։

Խ. Խօջամիրեան

ՆՈՒԽՈՒՑ մեզ գրում են.—«Մեզանում էլ աւազակների մի խումբ է երևացել. պատահածին կողոպտում են և սպանում, անցեալ օրերում թափուել են Խաչմաղ գաւառի մի գիւղի գիւղացիների վրայ չորսին սպանել։ Ոստիկանութիւնը հետամուտ է եղել բռնելու. տեսնենք.

Էջմիածնի սրբազան սինօդի վճռով, Նուխւոյ գաւառից եօթը քահանաներ են պատժուած աքսորանքի զանազան վանքեր ապաշխարելու, անցեալ օրերը նրանցից վեցը գնացին՝ նշանակուած ապաշխարանաց տեղերը, իսկ մէկը, որ քաղաքիցն է, խնդիր է առաջարկել սինօդին նորից քննութիւն անելու։

Հոգևոր իշխանութեան այս կարգադրութիւնը շատ լաւ տպաւորութիւն է արել Նուխւոյ վիճակի հայ ժողովրդականների վրայ. ինչպէս որ ժողովրդականներից ապօրէն կին ունեցողները հետըզհետէ արձակում են իրանց ապօրէն կանանց»։

***

ԱԼԷՔՍԱՆԴՐԱՊՕԼ, օգոստոսի 10.
(Թղթակցութիւն «Արձագանքի»)

«ԼԱՒ Է ՈՒՇ, ՔԱՆ ԵՐԲԷՔ»

Ժամանակին «Արձագանք»ի ընթերցողներին արդէն յայտնի եղաւ, որ յուլիսի 31 ին կատարուեց այստեղի «ինքնավարութեան» բացման հանդէսը։ Այդ հանդէսը բարեհաճել էր պատուել իւր ներկայութեամբ Երևանի նահանգապետ պ. Ցիզենհաուզէն, որ իւր բերկրանքը յայտնելով Ալէքսանդրապօլում լինելիք «ինքնավարական վարչութեան» համար, ողջունեց քաղաքացիներին և շեշտեց այն հանգամանքի վերայ, որ քաղաքագլուխ պ. Տէր-Պետրոսեանց ունենալով գիւղատնտեսական բարձրագոյն կրթութիւն (Պետրովսկայա ճեմարան) և լինելով պետական ծառայութիւնների մէջ, մեծ յոյսեր է տածում (և ինքը պ. նահանգապետը լիայոյս է), որ կը կարողանայ քաղաքի հարստութեան աղբիւրները աւելացնել և քաղաքի դրութիւնը բարւոքել, որ սկզբներում շատ դժուարութիւնների և արգելքների չհանդիպեն իբրև նոր գործ։ Այս խօսքերին պ. քաղաքագլուխը մօտաւորապէս այսպէս պատասխանեց՝ իւր ամենահպատակ զգացմունքները սփռելով կայսերական գահոյքի առաջ — ինքը քաջայոյս է, որ այդ յաջողութեան գլխաւոր կարող են լինել՝ մի կողմից պ. նահանգապետի բարեհաճ ուշադրութիւնը և աջակցութիւնը ինքնավարական գործին, միւս կողմից խորհրդի և տեղական ժողովրդի եռանդը և համակրութիւնը։» Եւ այս պ. նահանգապետը շնորհակալութիւն յայտնեց տեղիս գիւղատնտեսներին՝ պ. պ. Արամ Կորանեանցին և Տիգրան Իազբաշեանցին, որ սորա, բացի այն որ իրանց որոշեալ չորս տարի ժամանակամիջոցը անխարդախ և ջերմեռանդ ծառայել են քաղաքին, այլ և վերջին տարի և կէս միջոցը, երբ իրանց ժամանակը լրացել էր և «ինքնավարութեան» հաստատուելը ուշանում էր, նորանք անտրտունջ շարունակեցին այդ գործը առաջ տանել։ Պ. նահանգապետը այդ օրը ուրիշ մի քանի պատուաւոր քաղաքացիների և ձայնաւորների հետ ճաշի էր հրաւիրուած պ. քաղաքագլխի մօտ։

Երէկ, ամսոյս 9-ին, երեկոյեան ժամը 8-ին տեղի ունեցաւ տեղիս ինքնավարութեան առաջին նիստը. իբրև նոր երևոյթ հետաքրքիր է մանրամասնութիւնը։ Ձայնաւորներից բացակայ էին 4 հոգի, երեք քաղաքից բացակայ լինելու պատճառով։ Նստի հարցերն էին. Ա) 2,300 ռուբլու փոխառութիւն Տփխիսի պետական բանկում գտնուած քաղաքի 21,644ր. 71 կոպէկ գումարից, Բ. պ. կառավարչապետի ընդունելութիւնը (Աղէքսանդրապօլ գալիս). Գ. պ. կառավարչապետից խնդրամատոյց լինել քաղաքի համար նշանակութիւն ունեցող որևէ բարեշնորհումն. Դ). Նիստերի օրերը որոշել և քանակութիւնը մինչև յունվար։

«Արձագ.»ի նախընթաց № 39 ի «Ինքնավարութեան գործը և գաւառական վարչութիւններ» մեր յօդուածից ընթերցողին արդէն յայտնի եղաւ մեր քաղաքի ֆինանսական դրութիւնը։ Այս դրութիւնը ներկայացնում է դէֆիցիտ, համարեա տաճկական ֆինանսական պատկերը

Այս օրուայ օրը երբ մենք գործ ենք սկսում և քաղաքային երևի ակնապիշ կերպով սպասում է ինքնավարութեան գործից «հրաշալիք», մեր քաղաքի գանձարանի մէջ կայ ընդամենը 180 ր.—մինչդեռ մինչև յունվար մեզ հարկաւոր է 559ր. 66 կոպ. (ինքնավարութեան տարեկան ծախս հասնում է 12,620)։ Այս հանգամանքը ստիպում է դիմել փոխառութեան, քանակութեամբ 2,300 ր. որ կազմում է քաղաքի բանկում գտնուած 21,644 ր. դրամագլխի 5%։ Քաղաքը առայժմս աւել չէր կարող վերցնել, առանց նախարարութեան թոյլտուութեան, որ էլի բաւական միջոց կը պահանջէ, մինչդեռ հիմայ փողի հարկաւորութիւն կայ։ Գործը որոշուեց դրական կերպով։ Հետևաբար հարցերը ձևակերպուեցան այսպէս.— կովկասի պ. կառավարչապետին հանդիպելու է և ընդունելու, քաղաքային վարչութիւնը իւր կազմով (քաղաքագլուխ և անդամներ)— ի հարկէ աղ ու հացով. իսկ քաղաքում կլինի համեստիկ հրավառութիւն։ Պ. կառավարչապետից խնդրամատոյց լինել քաղաքի կողմից, որ զինուորների բնակարաններին տրուելիք վարձի համար, կառավարութիւնը իւր գանձարանից տայ քաղաքին նպաստ գոնէ 10,000 ռուբլի քանակութեամբ։ Ինչպէս յայտնի է մեր ընթերցողներին, զինուորական բնակարանների համար քաղաքը տարեկան ծախսում է 22,000 ռուբլի։ Այս գործին արժանավայել կերպարանք տալու և նրան կատարելու համար, քաղաքային խորհուրդը խնդրեց քաղաքագլխից, որ ինքը յանձն առնի այդ աշխատանքն, նրան իբրև օգնականներ ընտրեց յարգելի պ. պ հաշտարար դատաւոր Նատիրաձէին և քաղաքի փաստաբան պ. Պապաջանեանցին։ Նիստերը լինելու են շաբաթ օրերը—երեկոյեան ժամը 8ից։ Մինչև յունվար կլինին ընդամենը 17 նիստ.

Օգոստոսի մէջ—23ին և 29-ին։ Սեպտեմբերի մէջ — 13-ին, 17-ին և 20-ին։ Հոկտեմբերի մէջ 4 ին. 11-ին, 18 ին, և 25-ին։ Նոյեմբերի մէջ 1 ին, 8-ին, 15-ին, 22 և 29-ին։ Դեկտեմբերի մէջ 5-ին, 13 ին և 20-ին։

Վարչութեան և խորհրդի պաշտօնեաները դեռ լրիւ չեն։ Այսպէս՝ երբ արդէն գործը սկսւում է և ընդհանուր ոյժի կարօտութիւն ունի, պարտք կայ իւրաքանչիւր քաղաքացու և ձայնաւորի վերայ ընդհանուրի շահերը աչքի առաջ ունենալով մօտից ծանօթանալ քաղաքի գործերի հետ, սրտանց վերաբերուել նրանց, որով հնարաւոր կլինի սկզբնական դժուարութիւնները հեռացնել և քաղաքի դրութիւնը լաւացնել։—Արժէր, որ մի քիչ գաղափարին ծառայէր մարդը, մի քիչ ժողովրդի, մեծամասնութեան դրութեան մէջ լինէր, մի քիչ սիրէր...—այսպիսի դէպքում ամեն բան լաւ կլինէր։

Berberis L.

***

ՀԻՆ-ՆԱԽԻՋԵՒԱՆ, օգոստ. 12.
(Թղթակցութիւն «Արձագանքի»)

Անցեալ յուլիսի 27 ին քաղաքիս ս. Գէորգ եկեղեցում կատարուեց Հայաստանեայց եկեղեցու փառաւոր հանդէսներից մէկը, քահանայական ձեռնադրութեան ծիսակատարութիւն։ Հանդիսին աւելի շքեղութիւն էր տալիս եկեղեցում հաւաքուած ժողովրդի խուռն բազմութիւնն ու ընծայեալի անձնաւորութիւնն։ Երջանիկ ս. Կարապետի վանքի վանահայր Մեսրովբ արքեպիսկ. Սմբատեանցը Երանոս վարժապետ Վարդանեանցին՝ իւր հայրենի Կղնութ գիւղի ժողովրդեց վրայ քահանայ ձեռնադրեց, որ օծումից յետոյ Ներսէս անունը ստացաւ։ Հայր սրբազանը ձեռնադրութիւնից յետոյ խօսեց քահանայական ս. և բարձր կոչման մասին։

Նորընծայ Տէր-Ներսէսն իւր ուսման ընթացքն աւարտել է Ներսիսեան Ազգային Հոգ. Դպրոցում, յետոյ Թէոդոսիայի գիմնազիայում ուսուցչական ցենզ ստանալով լաւելեայն գործել է իբրև ուսուցիչ Հայոց եկեղեցական ծխական դպրոցներում, վերջերս Զամախու Թեմի Մառբասայի Հայոց եկեղեցական դպրոցում։ Այսպէս նրա ձեռնադրութիւնն Կղնութ գիւղի նման մի բազմամարդ հայ ժողովրդի համար մեծ մխիթարութիւն կարող է համարուել և գրաւական այդ ժողովրդի բարոյական վերականգնման։

Կղնութը՝ Նախիջևանի գաւառում առաջնակարգ և բազմամարդ գիւղերից մէկը լինելով, ունի մօտաւորապէս 300 տուն բնակիչ, մինչև օրս ոչ մի ուսումնարան չէ ունեցել, բայց ունեցել է տասնեակ գինետներ։ Այս տարի միայն ժողովուրդը համախոսական կազմելով ցանկութիւն յայտնեց գիւղում կառավարութեան տարրական ուսումնարանի համար, որև բացուելու է առաջիկայ ուսումնական տարուանից, ուստի Տէր-Ներսէսի նման մի ուսուցիչ քահանայի կաչառութիւնը զգալի էր կրօնի և հայոց լեզուի դասատու չլինելու պատճառաւ։

Առաջներում գիւղի հովւութիւնը կատարելիս են եղել մշտական 2 3 քահանաներ, բայց վերջին տասնեակ տարիներս այդ բազմանդամ ժողովրդոց բարոյական բաղդը դժբաղդաբար յանձնած էր միայն Խորէն քահանայ Տէր-Մաթէոսեանին։

Հայր Խորէնը այս օգոստոսի սկզբներից, հայր Ներսէսի ձեռնադրութիւնից յետ, գիւղից անյայտանում—հեռանում է, թէ ուր, միայն Աստուած գիտէ։ Ինչպէս քաղաքումս, նաև մերձակայ գիւղերում, այնպէս էլ Կղնութ գիւղում տարածուած է «տենդ» հիւանդութիւնը։ Այս տարի տենդը համարեա թէ համաճարակ կերպարանք է ստացել մեզանում, չկայ տուն, որ մի կամ երկու հիւանդ չունենայ։ Մեր ժողովուրդը, մանաւանդ գիւղական խեղճ և ռամիկ ժողովուրդը սովոր է միշտ իւր ցաւերի մխիթարութիւնը իւր հոգևորների — քահանաների մէջ գտնել, նրանց խօսքերը շատ անգամ իբրև բուժիչ դեղ ընդունել և ամեն մի հիւանդ դէպքերում ս. հաղորդութիւն տալ այդպիսիներին։ Այս րոպէիս 1500 հոգուց բաղկացած ժողովրդի բաղդը, նրա հոգևոր դէպքերի կատարումն ճակատագրի կամքին է մնացել, նրա հիւանդը հոգևարքի մէջ գտնուելով, առանց ս. հաղորդութեան է մնացել։ Խեղճ և ռամիկ ժողովուրդն զուրկ լինելով բարեկեցիկ կեանքից, զուրկ մն... է նաև հոգեկան մխիթարութիւն... դրութիւն, որ սարսափ է ազդու... դաւ վրայ։

Ոմանք ասում են թէ Տէր-Խորէնը հիւանդ լինելով գնացել է բժշկուելու, ոմանք էլ պատմում են թէ նրա որդին՝ հիւանդ է տարութեան մէջ ուստի և տէր հայրը գնացել է նրան բերելու, բայց ոմանք էլ հաւատացնում են թէ գնացել է արտասահման ճանապարհորդելու՝ իւր ձայնը կատարելագործելու։ Թէ այսպէս և թէ այնպէս Տէր Խորէնը չկայ և նրա անյայտանալու պատճառն տակաւին մնում է հանելուկ, որովհետև մերձակայ հոգ. իշխանութիւնն այդ մասին ոչինչ չգիտէ և հետևապէս կարգադրութիւն էլ չէ արել Կղնութայ ժողովրդոց հոգևոր պէտքերի կատարման համար մի այլ քահանայի մինչև նորընծայ Տէր-Ներսէսի քառասունքի լրանալն։

Ա. Մ. Դիլնազարեանց։

ԻՄ ԵՐԳԱՐԱՆԻՑ

De gustibus non est disputandum.

Եթէ ասես.
Կոկոռն ասաց, զնա՛ խորոզին
—Այս կըլինի հանաք,
Լոկ նուրբ ակնարկ։

Փորձիր ասել.
Ոչ Կոկոռը՝ այլ ականջեղ
Այլանդակը
—Այս կըլինի չանաք,
Մի դաղանակ
Կոմբալ, դանակ։

Դէ, պօյէտ, շարունակիր.
Իսկ իմ երգը
Թանձրամտմին Բրօբդինեագցոց համար չէ,
Ուստի և գրի
Վերջակէտը։

Պարնասի Նորընծայ։

ները միւս պետութեանց ներկայացուցիչներից ոչ աւել ոչ պակաս «վրդովմունքով» տեսնում էր Հայաստանում հոսող արեան գետերը և այդ բոլոր այն ժամանակ, երբ Անգլիայի ճառախօսները «Աստուծոյ գթութիւնը և «զօրութիւնն» էին հայցում «թշուառ հայ ազգի» վրայ և միևնոյն ժամանակ լի ազգային գոռոզութեամբ աղաղակում էին, թէ անգլիական նաւատորմիղը կըյաղթէ ամբողջ աշխարհին, և այդ բոլորն այն ժամանակ, երբ հարիւրհազարաւոր հայ կանայք և աղջկունք լցվում էին հարեմները, երբ հարիւրհազարաւոր հայ մանուկներից մի նոր շլուռած, շահմռած, մաքի և սրտի անհասանելի «որբերի ազգ» էր կազմվում և դեռ շարունակում է կազմուել, և այդ բոլորն այն ժամանակ, երբ միտինգներում, իբրև ցիրկի բեմի վրայ կրթուած անասուն, ի ցոյց էր հանվում հայ կինը ալբիոնի որդոց ոչ թէ ասպետութիւնը, այլ հետաքրքրախառն գութը շարժելու համար։

Պողպատէ ոգի ունեցող ժողովուրդն անգամ կայլասեռուի այդքան սոսորութեան և կեղծիքի ենթարկուելով, ուր մնաց թրքահպատակ հայը, որ դարերի ընթացքում իւր կորցած թիկունքի վրայ կրում է թրքական խարազանի հետքերը։ Ուրիշ է, այո, ռուս կառավարութեան այժմեան քաղաքականութիւնը արևելեան և մասնաւորապէս հայկական խնդրի վերաբերմամբ. Այդ արժ. Մակ Քօլի չափ, և գուցէ, նրանից էլ աւելի լաւ գիտեն ամենքը, բայց խնդիրը այդ մասին չէ, այլ այն՝ թէ ոչինչ հեռաւոր նմանութիւն անգամ չկայ այն վերաբերման, որ ունէր Ռուսիան դէպի բալկանեան քրիստոնեաները և այն վերաբերութեան որ արտայայտուեց վերջին տարիներս և դեռ արտայայտվում է Անգլիայի կողմից դէպի տաճկահպատակ հայ ազգը։ 1876 թուականին ռուսական պետական կանցլեր իշխան Գօրչակովի վերև բերած անկեղծ խօսքերն արտասանելու բայլին հազարաւոր և տասնեակ հազարաւոր ռուս կամաւորներ՝ օֆիցերներ, զինուորականներ, կառավարութեան գիտութեամբ և ցանկութեամբ Բուլղարիայում իրանց արիւնն էին թափում Բալկանեան քրիստոնէից ազատութեան համար և Գօրչակովի կտրական և վճռական խօսքերին անմիջապէս հետևեց կտրական և վճռական գործ. ռուսաց անվերջ զօրաբանակները մտան Թիրակիան, կտրեցին Բալկանը և անցան ու հասան մինչև Եըլդըզ-Քեօշկի պատերը մի կողմից, իսկ միւս կողմից մինչև Էրզրում։ Եւ մինչդեռ այժմ արժ. դօքտոր Մակ-Քօլ և նրա նման բազմաթիւ անգլիացի արժանապատիւ և գերապատիւ և բարձրապատիւ և զօրաւոր և առաքինի և մարդասէր, Քրիստոսից աւելի քրիստոնեայ համարուող մըստըրները միայն ծիծաղելի սպառնալիքներ և հայհոյանքներ են կարդում սուլթանին, անուանելով նրան «Եըլդըզ-Քեօշկի անարգ երկչոտ», «Մեծ մարդասպան» հայլն հայլն, ռուս բանակը 1877 թուականին իրապէս այդ անարգ երկչոտի մեծ մարդասպան ձեռքը ոչ միայն կանգնեցրաւ, այլ և նրա ճնշումից ազատեց միլիօնաւոր քրիստոնեաներ, նրանց քաղաքական ինքնուրոյն կեանք պարգևելով։ Եւ մենք հաւատացած ենք որ արժ. Մակ-Քօլ ոչ միայն իրաւունք կտայ մեզ կրկնել թէ voila comme on écrit l'histoire!, այլ և ինքն համոզուած է և ինքն իսկ կըկրկնի թէ c'est l'histoire! Անցուած երկիրը չէ կարելի վերականգնել քաղաքական ենթադրութիւններով, փաստը չէ կարող ոչնչանալ այդպիսի ենթադրութեանց առաջ, յոյսերի զոհ եղած ամբողջ մի ժողովուրդ չէ կարող ինքզինքը խաբել նոր սնոտի այնպիսի յոյսերով, որոնք անցեալի միայն փշրանքները և սուտերն են, սա արդէն անսրտութիւն է, սա արդէն ծաղր է։ «Փոքր-Ասիայի լեռների վրայ անգլիական նաւեր չեն կարող շարժուել», այս «իմաստուն» համարուած խօսքերն ասել է Սօլզբիւրին իբրև մի վճիռ, մի դատապարտութիւն հայերի բնաջնջման. բայց որովհետև այդ աֆորիզմի նման ասացուածը պատկանում է լորդ Սօլզբիւրիին, լսողների ուղեղը այդ խօսքերի առաջ գրուած անհոգի վերջակէտի պէս էլ կանգ է առել։ Եթէ այդ խօսքերն ասէր մի հովիւ, ոչ ոք նշանակութիւն անգամ չէր տալ, այլ նրան կըհամարէին «միամիտ», որ չէ հասկանում թէ աշխարհը գիտէ որ նաւերը ջրերի վրայ են շարժվում, բայց Սօլզբիւրին է ասել. . . Շատ գեղեցիկ, իմաստնագոյն խօսքեր. բայց միթէ Միջերկրականը Դարդանելը, Բօսֆորը, Մարմարան եւ ցամաքներ են, ուր «անգլիական նաւերը չեն կարող շարժուել», Բայց ճիշտ այն ժամանակ երբ Կ. Պօլսոյ փողոցներում «շների պէս էին ջարդում հայերին» (ինչպէս չէին ամաչում գրել եւրոպական լրագրները), երբ ի լուր ամբողջ աշխարհի այնպիսի զազանութիւններ էին կատարվում Հայաստանում, որին նոյն իսկ վագրերը և բորենիները անընդունակ են կատարելու, երբ ոչ միայն Եւրոպան էր «վրդովվում» այլ նոյն իսկ մահմեդական արաբ ուլէմները, որոնց սուլթանին գրած անէծքները և նախատինքներն ու բողոքները խնամքով տպագրում էին անգլիական լրագրները, այդ սոսկալի դժոխային օրերին Կ. Պօլսոյ ջրերում, Բօսֆորում ո՞վ տեսաւ դեսպանութեան պաշտպանութեան համար նշանակուած մի պահականաւից աւելի որևէ անգլիական զրահակիր. բայց այդ զրահակիրներն անծանօթ չէին այդ ջրերին, այո, այդ «աշխարհին յաղթող զրահակիրները և մարտանաւերը» 1877 թուին անարգել անցան Դարդանելը և շարունակեցին Սան-Ստեֆանոյի առաջ, որպէս զի յետ դարձնեն ռուսական բանակը, որ կռվում էր կիսալուսնի դէմ յանուն ազատութեան միլիօնաւոր քրիստոնեաների... և ազատեց»։

Առաջիկայ տողերից ու հեղինակի [գ]րուածքից մեր առաջ բերելիք ցիտատներից ընթերցողը կըտեսնի, որ արժ. Մակ Քօլը վերջ ի վերջոյ գալիս է այն եզրակացութեան, ինչ որ և մենք ենք ասում, ուստի և առ բոլէ կենթադրի թէ աւելորդ էին մեր վերևի տողերը։ Բայց այդ մոլորութիւնից ընթերցողին նախապաշտպանելու համար, դօքտոր Մակ-Քօլին կրկին խօսեցնելուց առաջ, խնդրում ենք կրկին ուշադրութեամբ կարդալ վերև բերած նրա այն տողերը, որոնք վերաբերւում են 1896—97 թուականի ու մեր օրերի ու Ռուսիայի ու Անգլիայի այն ժամանակուան և այժմեան դիրքերին։ Եւ ընթերցողը կըհամաձայնի, որ մեր վրդովմունքն ու վէճն արդարացի է։

Բայց թողնենք որ խօսէ և պատմէ կրկին ինքը դօքտոր Մակ Քօլը։

Նախընթաց գլխում նա բացատրեց Գերմանիայի նենգամիտ քաղաքականութիւնը արևելեան խնդրի վերաբերմամբ. բայց այժմ հաղորդում է այն նշանաւոր փաստը թէ՝ Ռուսաց վեհափառ Ցարի արտայայտած անկեղծ վճռական խօսքերը ազդեցին նոյն իսկ Բիսմարկի վրայ, որ խօսելով բուլղարական կոտորածների մասին ասաց թէ՝ «դա մի փաստ է, որ վրդովվում է ամբողջ Եւրոպայի խիղճը» և ապա աւելացրաւ որ, «եթէ վեհաժողովը ոչ մի հետևանքի չգայ, եւ Ռուսիան վճռի զէնքի ոյժով ձեռք բերել այն, ինչ որ չկարողացաւ խաղաղ ճանապարհով ձեռք բերել, մենք չպէտք է գնենք մեր veto'ն նրա գործողութեանց դէմ . . .»։

Եւ խսկոյն դրանից յետոյ արժ. Մակ-Քօլ աւելացնում է «իսկ լորդ Բիկոնսֆիլդը առաջարկեց պատերազմել Ռուսիայի դէմ՝ դաշնակցելով Աբդուլ Համիդի հետ», մինչդեռ Ֆրանսիան, Իտալիան և նոյն իսկ Աւստրիան ոչ մի արգելք դնել անգամ չմտածեցին Ռուսիոյ դէմ, որ միտինգներ չէր կազմում, այլ զինուած զօրաբանակներ, որոնք իրենց արիւնով պիտի ազատէին ճնշուած և անարգուած քրիստոնեաներին։

Այս բոլորից յետոյ արժ. Մակ-Քօլը ընդունում է արդէն իրեն և ուրիշներին մխիթարուելու տօն ասելով. ես չեմ կարծում (կարծեցէք) որ այն ժամանակներից անցած 19 տարիները ոչընչացրած լինեն քրիստոնեայ Եւրոպայի բարոյական զգացումը։ Այդ զգացումը չէ մեռած, այլ միայն քնած է. . . և եթէ լորդ Սօլզբիւրին ցանկանայ Անգլիայի այժմեան դիրքը համաձայնել Ռուսիայի դիրքի հետ 1877 թուին, ես հաւատացած եմ որ նա իւր ետևից կըքաշէ Եւրոպան»։

Եւ հենց խնդիրն այդ «եթէ»ի մէջն է, ու դրանից նոյնքան իմաստութիւն է փչում որչափ կըփչէր այսպիսի մի ֆրազից. «եթէ թուրքերը հայերին չկոտորէին, հայերը ողջ կըմնային»։

Ս. Հախումեան.

(Կըշարունակուի)

ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԱՐՈՒԵՍՏ

ՈՒՐԱՐՏՈՒԻ ՏԷՐՈՒԹԵԱՆ ԹՈՒԱԿԱՆԸ

Պատ. խմբագրութիւն «Արձագանք» օրագրի.

Ձեր գրած «Արձագանքի» թ. 1895, № 8 և 10 համարներն ստացայ շնորհակալութեամբ, և կարդացի ամենայն ուշադրութեամբ «Վան նախահայկական տէրութիւնը և պրոֆեսոր Լէմանի նորագոյն ուսումնասիրութիւնը» յօդուածն ի պրն. Լ. Բաբայեանէ։

Թող ներուի ինձ ուշադրութիւն հրաւիրելու յարգոյ գիտնականաց և թերթիդ հետաքրքիր ընթերցողաց այն կէտին վրայ թէ Ուրարտուի տէրութեան հիմնարկութեան մասին ու հասարակ բոլոր գիտնականներն և մասնագէտներն անգամ սխալ համոզում մը ունին այն է՝ կրկարծեն թէ նոյն Ուրարտուի տէրութիւնը հաստատուած է իններորդ դարու (Ն. Ք.) մէջ։ Այս կարծիքը նշանաւոր Սէյսէն սկսեալ մինչև Լէման՝ այսպէս տիրած է և հրապարակ նետուած գիտնական գրոց և յօդուածներու միջոցաւ։ Այս վերջիններու մասին յարգելի է պրոֆ. Լէմանի Deutsche Rundschau թերթին և ապա ձեր թերթին մէջ թարգմանաբար հրատարակուած յօդուածն ալ, որու մասին կ'ուզեմ քանի մը խօսք ընել, աւելին թողլով յարմար ժամանակի մը։

Ահաւասիկ Լէմանի խօսքերն.

«Հայաստանում իններորդ տարու (կարդա դարու) առաջին կիսից սկսած կազմւում է մի տէրութիւն, որ ասորեստանցիները Ուրարդու (հին կտակարանի Արարատ անուան համապատասխանում է) անունով էին կոչում...։ Սալմանասար Բ.-ն (860—825) է առաջին անգամ շփուել Ուրարդիների հետ»։

Բայց մենք Բաւիանի արձանագրութենէն որոշապէս գիտենք թէ մինչև հիմայ գտնուած յիշատակարաններէն ամենէն հինը Տիգլաթ-Պիլեսար Ա. արքայինն (իրր 1123 Ն. Ք.) է, որ կյիշատակէ Ուրարտուի տէրութիւնն։ (Տես այս մասին իմ վերջին գրութիւնս Note on the Van inscriptions, արտատպուած Journal of the Royal Asiatic Society-ի յուլիսի պրակէն)։ Ուրեմն «Սալմանասար Բ.-ն (860—825)» չէ, այլ Տիգլաթ-Պիլեսար Ա.-ն (իրր 1123) է «առաջին անգամ շփուել Ուրարտուիների հետ» այսինքն կարծեցեալ ժամանակէն ճիշդ երեք դար առաջ։ Ուստի Ուրարտուի տէրութեան ժամանակը պէտք է իններորդ դարէն յետս մղել տանել մինչև յերկոտասաներորդ դարն, և այն առժամապէս, մինչև որ Բաւիանի արձանագրութեան նման ուրիշ մըն ալ գտնուի և տանի զետեղէ աւելի հեռուները, քանի որ Տիգլաթ-Պիլեսարի մը դէմ առնելու չափ զօրութիւն ունեցող տէրութիւն մը չի կրնար նոր կազմուած ազգ մ' ըլլալ, այլ գոնէ մէկ-երկու դար գոյութիւն ունեցող արմատացած տէրութիւն մը ըլլալու է։

Հիմայ գանք ուրիշ խնդրոյ մը, որ երկրորդական կարևորութիւն ունի։

Լէմանի նոյն յօդուածին մէջ կը կարդանք թէ «Սարդուր I-ը Քաղդեացւոց (իմա Խալդեացւոց) առաջին թագաւորն էր». մինչդեռ մենք Վանայ բերդին վրայի արձանագրութիւններէն հաստատ կերպով գիտենք, թէ Սարդուր I-ը հայր մը ունեցած է Լուտիպրի անուամբ, որ երկու տարբեր արձանագրութեանց մէջ ալ յիշուած է։ (Տես Շուլց Ա. Սէյս Ա և Բ)։ Սակայն Լէման իւր միւս աշխատութեանց մէջ յիշած է այս Լուտիպրին իբրև առաջին թագաւոր Ուրարտուի. ուստի այս յօդուածին մէջ յայտնապէս սխալմունք կայ, որ անշուշտ անուշադրութեան արդիւնք է։

Լէմանի մէկ ուրիշ յօդուածին մէջ ալ այսպիսի սխալ մը սպրդած է, դարձեալ նոյն պրն. Լ. Բաբայեանէն թարգմանուած «Ազգագրական հանդէսի». գիրք Ա, էջ 35, ուր կ'ըսուի թէ «մենք Խալդիայի կամ Ուրարտուի ամենահին արձանագրութիւններում Սարդուրի որդի մի ուն Լուտիպրիսին ենք պատահում». մինչդեռ վերը տեսանք թէ Լուտիպրիս Սարդուր Ա-ի հայրն է, և ոչ թէ «որդին». ուստի նոյն հատուածին մէջ «որդի» բառը պէտք է կարդալ «հայր»։

Կ. Յ. Բասմաջեան։

17 օգոստոս 1897 թ.
Փարիզ։

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

ԿՐԵՏԷ.—«Times»-ի թղթակիցը հաղորդում է, որ Կրետացի ապստամբների պատգամաւորների ժողովըն, որ օգոստոսի սկզբին Արկոպոս տեղափոխուեցաւ, հետևեալ որոշումներն է արել, 1) բողոքել Ջևվատի Կրետէ գալու և նրա վարմունքի դէմ այստեղ, 2) կազմել ժամանակաւոր կառավարութիւն. 3) ընտրել նոր կարգադրիչ մասնաժողով, ներկայ գործող մասնաժողովի ժամանակաւոր վիճակը վերջացած լինելու պատճառով։ Մասնաժողովին նախագահ առաջարկուած ընտրելիներից ամենից աւելի կշիռ ունին ընտրուելու Հաջի-Դարին և Բենիզալի։ Առաջինը ինքնավարութեան, իսկ երկրորդը Կրետէն Յունաստանին միացնելու կուսակից է։ Ընտրուեցաւ Բենիզալին։ Թղթակցի խօսքերով առհասարակ ժողովը Ալթէնքի խիստ ազդեցութեան ներքոյ էր, բայց նա հաստատում է և այն, որ կղզու խաղաղ բնակիչները բնաւ ժողովին համախոհ չեն և ցաւում են, որ Կրետէի խնդրի լուծման ձգձգումը միջոց է տալիս պահպանելու բնակիչների մէջ վրդովմունքն, որ արգելք է լինում երկրի խաղաղելուն։

—Ինչպէս հաղորդուած էր, ծովակալները կարգել էին զինուորական-դատարանական յանձնաժողով, որ կազմուած է ծովային սպաներից և որ պէտք է փոխարինէ տեղական ատեանները։ Յանձնաժողովի նախագահ նշանակուած է ֆրանսիացի սպայ Ֆան դէն Բրոքը. իսկ անդամներ հինգ այլ ազգերի սպաներ։ Ծովակալները այս առթիւ հրատարակեցին յայտարարութիւն, որի մէջ ասած է, որ «կղզու ներկայ վիճակի պատճառով նրանք պարտաւորուած են առաջն առնել բնակիչների ամեն թշնամական գործողութեան միջազգային զօրքերի դէմ. այդ զօրքերի պատիւն ու այժմեայ յանձնուած են իրանց հոգացողութեան և իրանց կըպաշտպանեն նրանց անպայման կերպով—հարկաւոր դէպքում և բուռն ուժով։ Պետութիւնները, որոնց սուլթանը յանձնել է Կրետէի հոգսը և որոնք ստանձնել են կարգի հաստատութեան և խաղաղութեան վերականգնման պատասխանատուութիւնը, չեն կարող թոյլ տալ որևէ դիմադրութիւն, իրանց նպատակին։ Դատաստանական յանձնաժողովի կազմակերպուելը կղզու անբնական վիճակին և օրինական ատենական հաստատութեանց բացակայութեան հետևանքն է, որոնք կարող լինէին արդար դատաստան կտրել յանցաւորի վերաբերութեամբ։

Եթէ մի բնիկ յանցանք գործէ, յանցաւորը կյանձնուի տեղական իշխանութեանց, իսկ եթէ յանցանքը գործած է հասարակաց ապահովութեան կամ միջազգային զօրաց դէմ, յանցաւորը կ'ենթարկուի յանձնաժողովի դատաստանին։ Ծովակալները վճռած են ձեռք առնելու խիստ միջոցներ ավմկիչների դէմ կարգ և խաղաղութիւն պահպանելու և անպատժութեան վարժուած խռովարարներին սանձահարելու համար։

——

ԲՈՒԼՂԱՐԻԱ.—Բուլղարիայի կառավարութեան դիմադիր կուսակցութեան բոլոր մամուլը դատապարտում է իշխան Ֆերդինանդի այցելութիւնն և հպատակութիւն յայտնել սուլթանին։ Այս առթիւ «Ел. Мак.» լրագիրը գրում է.

«Դատարկ խոստումները, մի քանի աղամանդեայ աստղերով համեմած, կըբնացնեն բոլոր կառավարութիւնն ու ազգը։ Բոլոր կառավարութիւնը այժմ հրաժարուեցաւ տաճկահպատակ բուլղարների վիճակի բարւոքումն ձեռք բերելուց և ձեռքից թողեց Մակեդոնիայի և Սերբին նահանգի անկախութիւնը կորզելու պատեհ բաղէն։ Այժմ մեր զօրքն ու մեր թնդանօթներն այլևս չեն անհանգստացնում Ելդըզ-Քէօշքը, իսկ մեր ներկայացուցիչն, իբրև մի թոյլ անզօր աւատական իշխան, գնաց յայտնելու իւր հաւատարիմ հպատակութիւնը սուլթանին, որ չէ ցաւում իւր աշխատաւոր հպատակների վրայ և որի գործակալները գիշեր ցերեկ աշխատում են բնաջինջ անելու ամեն ինչ բուլղարական օսմանեան կայսրութեան մէջ։ Բայց սրանով չէ վերջանում բոլոր ազգի զգացման վրայ կատարուած ծաղրն ու կատակը։ Երեք նահանգապետները—այն է Ռիրալի, Սօլունի և Սկոպլի—իշխանի Կ. Պօլսում ներկայութեան առթիւ, վարձատրուել են բուլղարական շքանշաններով, ուղղին անյայտ ծառայութեանց համար։ Եւ այսպէս ստորանալու համար ստացուել են լոկ խոստումներ, որոնք երբէք կատարուելու չեն»։

Այս լրագիրը յանդիմանում է բոլոր կառավարութեան, ասելով, որ իշխանի Կ. Պօլիս այցելելից յետ, Մակեդոնիան բոլորովին կորցրեց իւր յոյսն օգնութիւն գտնելու Բուլղարիայի կողմից։

Ժամանակաւոր խմբագիր՝ Գ. ՍԻՄԷՕՆԵԱՆՑ
Հրատարակիչ՝ ԱԲԳԱՐ ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆ

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԽԻԹԱՐԵԱՆ ՔՈՅՐԵՐ
Իշխանութեան Թոյլտուութեամբ
Ընդունում են գիշերօթիկ
ԱՇԱԿԵՐՏՆԵՐ
7-ից 12 տարեկան
ՊԱՏՐԱՍՏՈՒՄ ԵՆ ԲՈԼՈՐ ԴՊՐՈՑՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ։
Հասցէն. Մասլովսկայա Բոլկոյից բարձր, Իզմայլովսկայա փողոց, սեպհական տուն, № 2. (5—1)

Մամուլի տակից դուրս եկաւ և վաճառվում է «Կենտ. գրավաճառան.»
Վ. Փափազեանի Ագահը . . 15 կ.
Նոյն հեղինակի Տուրիստի յիշատակարանից . . . . 20 կ.
(10—2)

Բացուած է բաժանորդագրութիւն
ՐԱՖՖԻԻ
ՍԱՄՈՒԷԼ
Ա. Բ. և Դ. գիրք,
ԴԱՒԻԹ-ԲԷԿ
Ա. Բ. և Դ. գիրքը վերջաբանով
և
ԿԱՅԾԵՐԻ
Լիակատար երկրորդ հատորի.
Առանձին 2 ռ. 50 կ. երեքը միասին 6 ռ.
Լոյս տեսնելուց յետոյ . . 10 ռ.
Տպագրութիւնը լինելու է եւրոպայում ամենաշքեղ կերպով։
Հեղինակի վաճառելի երկերը ստանալու համար են դիմել.—Тифлисъ Арташаку Раффи. արտասահմանի համար. M me Raffi. 26 Loftus Road, Shepherd's Bush. London W. (5—4)

Մամուլի տակից լոյս տեսաւ և վաճառվում է «Կենդրոնական գրավաճառանոցում»
ԳԵՆԵՐԱԼ ՊՕՏՏՕՅԻ
նոր հեղինակութիւնը
ПАМЯТИ СТАРЫХЪ КАВКАЗЦЕВЪ
ԳԻՆՆ Է 50 ԿՈՊ. (5—5)

ՆԵՐՍԻՍԵԱՆ ՀԱՅՈՑ հոգևոր դպրոցի հոգաբարձական խորհրդարանում օգոստոս ամսոյ 27-ին, երեկոյեան 8 ժամին, լինելու է աճուրդ (առանց կրկնաճրդի) կապալով տալու դպրոցի պատկանել 21 կրպակները, որոնք գտնվում են Ներսիսեան հին դպրոցի հանդէպ։ Պայմանաթուղթը կարելի է կարդալ հոգաբարձութեան դիւանատան մէջ, ամենայն օր բացի կիւրակէից և տօներից, առաւօտեան 10—ից 12 ժամն։ (3—2)

Bateaux a vapeur Français „N. PAQUET ET Cie"
Ֆրանսիական շոգենաւային ընկերութիւն
„Ն. ՊԱԿԷ ԵՒ ԸՆԿ."
Կանոնաւոր և ուղղակի նաւագնացութիւն կլինի ՄԱՐՍԷԼԻՑ ԲԱԹՈՒՄ չորեքշաբթի օրերը, երկու շաբաթը մի անգամ, սկիզբը յունվարի 29/10-ի չորեքշաբթիից, և
ԲԱԹՈՒՄԻՑ ԴԷՊԻ ՄԱՐՍԷԼ՝ ՏՐԱՊԻԶՈՆԻ, ՍԱՄՍՈՆԻ ԵՒ Կ. ՊՕԼՍԻ ՎՐԱՅՈՎ
Մեկնում է Բաթումից չորեքշաբթի, սկսեալ. 3-15 ԱՆՆՍՕԼԻ շոգենաւը, նաւապետ է ԲԻՒՆԿԻ.
և այսպէս երկու շաբաթը մի անգամ, չորեքշաբթի օրերը, երեկ. 4 ժամին Բաթումից—Փարիզ ուղղակի հաղորդակցութեան տոմսակներ, գինը սովորականից պակաս է լինում։

Ապրանքների և ճանապարհորդների մասին պէտք եղած տեղեկութիւններ ստանալու համար թող բարեհաճեն դիմել ընկերութեան գործակալներին
Բաթումում.—Վիկտոր դ'Արնոյին, Նաբերեժնայա։
Թիֆլիզում.—Գ. Օ. Գ. Բարխուդարեանին, Սիոնի փողոց, նախկին Արծրունու քարվանսարա։
Բաքւում.—Գ. Ս. Դիլլարեանին, Պոլիցէյսկի հրապարակ։
Նովօրօսիյսկում.—պ. Մելխիօր Հերշենրօդերին։ (20—16)

ՈՒՍՈՒՄՆԱՐԱՆ-ՊԱՆՍԻՈՆ
Տէր-Յովսէփեանի
(Սօլօլակ, Սադովայա փողոց, տուն № 46, Տէր-Մելքսէթեանի)
Աշակերտների ընդունելութիւնն սկսվում է օգոստոսի 20-ից, իսկ ուսումը սեպտեմբերի 1 ից։ 15—4)

ՈՒՍՈՒՄՆԱՐԱՆ ու ՊԱՆՍԻՈՆ
Գ. Յ. ՂԱՐԱԳԷՕԶԵԱՆԻ
(ԳՈՅՈՒԹԵԱՆ Ѵ-ՐԴ ՏԱՐԻՆ)
Աշակերտները նախապատրաստվում են մտնելու համար բոլոր կառավարչական միջնակարգ դպրոցների ստորին դասարանները։ Ուսումնարանում աւանդվում է նաև ՖՐԱՆՍԵՐԷՆ ԼԵԶՈՒ (տեսական և գործնական), փորձուած վարժուհի—ֆրանսուհու ղեկավարութեամբ։ Ուսումը կըսկսուի սեպտեմբերի 1-ին։ (10—3)

ԱՌԱՆՁԻՆ ԳՐՔՈՎ ԼՈՅՍ ՏԵՍԱՆ
ԳԷՈՐԳ ԲԱՐԽՈՒԴԱՐԵԱՆՑԻ
ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ
կարելի է ստանալ «Կենդրոնական գրավաճառանոցում»
Գինն է 1 ռ., ճան. ծախ. 1 ռ. 20 կ.
10 օրինակից աւելի պահանջողները ճանապարհածախս չեն վճարում և դիմում են պ. Մնացական Մարտիրոսեանցի տպարանը, Միքայէլեան փողոց, № 81։ (5—2)

ԼՈՒՍԱՅԱԾ և ԳԾԱԾ ԲՈՒՐԴ
Օթոցների, վերմակների
ԵՒ ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ԱՅԼ ՊԷՏՔԵՐԻ ՀԱՄԱՐ
ՔԻՄԻԱԿԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐՈՎ ՄԱՔՐԱԾ ԵՒ ՊԱՏՐԱՍՏԱԾ
ԱԼ. ԹՈՒՃՈՒՐԵԱՆՑԻ ԵՒ ԵՐՈՒԱՆԴ ՄԱՆԴԻՆԵԱՆՑԻ
ՇՈԳԵՇԱՐԺ ԼՈՒԱՑԱՐԱՆՈՒՄ
Ցանկացողները կարող են դիմել Միքայէլեան փողոց, Ալ. Թուճուրեանցի մթերքի խանութը, (ոչ հեռու Վօրօնցովի արձանից)։ (50—49)
Հեռաձայն № 168.

ԿԵՆԴՐՈՆԱԿԱՆ ԳՐԱՎԱՃԱՌԱՆՈՑՈՒՄ
ստացուած են և վաճառվում են հետևեալ նոր գրքերը. ռ. կ.
Արծրունի բժշկապետ Վ. Ժամանախ Վ. 1897 թ. գինն է. . . . . — 20
Բարխուդարեանց Գ. Բանաստեղծութիւններ. Թ. 1897 գինն է. . . 1 —
Գալֆայեան, Պատմութիւն Նոր կտակարանի 1897 թ. գինն է. . . — 50
» Նոյն Հին կտակարանի, Վ. 1897 թ. գինն է. . . . . 1 —
Խալաթեան Գր. պրոֆ. Ա. և Բ. Մնացորդաց գրքերի հայ թարգմանութիւնը Վ. 1897 թ. գինն է. . . . . . . — 15
Կարապ. վարդ. Երուսաղեմի Յովհաննէս եպիսկոպոսի թուղթը առ Աբաս Աղուանից կաթողիկոս, Վ. 1896 թ. գինն է. . . . . . — 15
» Յովհաննու իմաստասէրի հայոց կաթողիկոսի խոստովանութիւն անշարժ յուսոյ մարմնացելոյ բանին Քրիստոսի և ընդդէմ դաւանողաց զմի Քրիստոս յերկուս բնութիւնս, Վ. 1896 թ. գինն է. . . . . . . — 15
Կոստանեանց Կ. Համամ, արևելցի, Վ. 1896 թ. գինն է. . . . . — 20
» Տէր Պետրոս Ա. գետադարձ, Վ. 1897 թ. գինն է. . — 10
Թ. Նեօլտըքէ, Պատմութիւն Սասանեան տէրութեան, Վ. 1896 գ. . . . — 30
Տէր - Մովսեսեան Մ. Վ., Սոկրատայ պատմութիւն եկեղեցական և վարք Սրբոյն Սեղբեստրոսի, Վ. 1897 թ. գինն է . . . . . . — 60
» Սոկրատայ Սքոլաստիկոսի եկեղեցական պատմութիւն, Վ. 1897 թ. գինն է . . . . 2 —
Տէր - Միքելեան Ա., Սրբոյ հօրն մերոյ երանելի Գրիգորի Լուսաւորչի յաճախապատում ճառք լուսաւորք Վ., 1896 թ. գինն է. . . 1 —
Տէր - Մկրտչեան Գ., Ագաթանգեղոսի աղբիւրներից յիշատակ դատակնքած Գորիս և Զմռնի վկայից որ վկայեցին, յուռհա, Վ. 1896 թուի գինն է . . . . — 50
Տէր - Աւետիքեան Ստ., Ղեկավարներ գ. ա. I Կապ բանալը II Մեր Տէրը Թ., 1897 թ. . . . . — 9
Մամուլի տակ է և շուտով լոյս կըտեսնի նոյն Տէր - Աւետիքեանի «Սամիտարնի» վէպիկը (10—6)

ՀԱՇՈՒԵԿՇԻՌ
ԹԻՖԼԻԶԻ ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ ԲԱՆԿԻ
ց1-ն Օգոստոսի 1897 թ.

ՊԱՀԱՆՋՔ	Թիֆլիզում		Բաժիններում		Ընդամենը	
1. Դրամարկղ (առձեռն թղթադրամ)	156,670	39	222,981	21	379,651	60
2. Ընթացիկ հաշիւ պետական բանկայի բաժնում	925,041	14	530,200	—	1,455,241	14
3. Զեղջումն (Disconto) մուրհակաց երկու ստորագր.	4,017,332	84	2,268,970	68	6,286,303	52
4. Զեղջ. մուրհակաց մի ստորագր. ապահոված տոկոս թղթ.	203,559	70	6,000	—	209,559	70
5. Զեղջումն տոկոսաբեր թղ., կտրօնների և այլն.	21,976	14	19,553	16	41,529	30
6. Փոխատուութիւն գրաւականով						
ա) Պետութ. ապահ. տոկոսաբեր թղթերի	895,394	39	822,109	26	1,717,503	65
բ) ,, ոչ ,, ,, ,,	297,659	—	50,885	—	348,544	—
գ) Ապրանքների	—	—	1,260,025	11	1,260,025	11
դ) Ոսկու և արծաթի	—	—	13,548	14	13,548	14
7. Բանկի պատկանեալ տոկոսաբեր թղթեր	1,983,048	46	101,008	04	2,084,056	50
8. Ոսկի և արտասահմանի փոխանակագրեր	271,695	14	110,501	72	382,196	86
9. Թղթակիցներ՝						
ա) Նոցա հաշիւը (Loro)	11,494,629	73	—	—	11,494,629	73
բ) Բանկի հաշիւը (Nostro)	15,989,994	97	—	—	15,989,994	97
10. Բաժինների հաշիւը Կենդրոնական վարչութեան հետ	1,362,448	86	—		1,362,448	86
Կենդրոնական վարչութեան հաշիւը բաժինների հետ	—		866,439	04	866,439	04
11. Պայմանաժամն անցուցած փոխատուութիւն	33,330	—	17,205	—	50,535	—
12. Բողոքուած մուրհակներ	14,285	—	579	70	14,864	70
13. Ընթացիկ ծախսեր	46,799	13	35,079	62	81,878	75
14. Կահ-կարասիք և սկզբնական ծախսեր	2,836	84	6,687	24	9,524	08
15. Յետ ստացուելիք ծախսեր	30,807	69	3,953	73	34,761	42
16. Գնումն և վաճառումն արժեթ. ըստ յանձնարութ	46,750	—	—	—	46,750	—
17. Անշարժ կալուածք	—	—	50,777	82	50,777	82
Ր. Ա.	37,794,259	42	6,386,504	47	44,180,763	89

ՊԱՐՏՔ	Թիֆլիզում		Բաժիններում		Ընդամենը	
1. Հիմնական դրամագլուխ (10000 բաժնետ. à 200 ռ.).	2,000,000	—	—	—	2,000,000	—
2. Պահեստի դրամագլուխ	1,000,000	—	—	—	1,000,000	—
3. Առանձին մասնաւոր դրամագլուխ	14,693	80	—	—	14,693	80
4. Դրամագլուխ զիջուցման անշարժ կալուածքի	—	—	3,768	78	3,768	78
5. Դրամական աւանդներ՝	—	—	—	—	—	—
ա) Պայմանաժամով	4,793,597	12	2,223,964	25	7,017,561	37
բ) ցՊահանջ	205,949	26	156,341	—	362,260	26
գ) Ընթացիկ հաշուով, հասարակ	1,282,776	17	2,162,525	24	3,445,301	41
դ) ,, ,, պայմանաւոր	—	—	144,345	82	144,345	82
6. Թղթակիցներ՝						
ա) Նոցա հաշիւը (Loro)	11,323,613	54	—	—	11,323,613	54
բ) Բանկայի հաշիւը (Nostro)	16 201,662	49	—	—	16,201,662	49
7. Բաժինների հաշիւը Կենդրոնական վարչութեան հետ	—	—	1,399,713	11	1,399,713	11
Կենդրոնական վարչութեան հաշիւը բաժինների հետ	613,161	96	—	—	613,161	96
8. Բանկայի բաժնետէրների անվճար կտրօնների բաժինը	7,262	40	—	—	7,262	40
9. Չվճարուած տոկոսներ աւանդների, ընթացիկ հաշիւների և այլ գործողութիւնների	113,450	58	73,731	73	187,182	31
10. Ստացուած տոկոսներ և յանձնարարականներ	152,504	14	150,014	60	302,518	74
11. Փոխանցիկ գումարներ	85,587	96	72,099	94	157,687	90
Ր. Ա.	37,794,259	42	6,386,504	47	44,180,763	98

Дозволено цензурою, Тифлисъ 21-го Августа 1897 года. Տպարան Մնացական Մարտիրոսեանցի. Типографія М. Мартиросянца. На Михайловской ул. № 81.